Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.
Historisk-filologiske Meddelelser. **IX**, 5.

„NOKKUR BLÖÐ ÚR HAUKSBÓK"

ET FÆRØSK HÅNDSKRIFT FRA o. 1300

UNDERSØGT OG BESTEMT MED HENSYN TIL DETS SPROGFORM

AF

MARIUS KRISTENSEN

KØBENHAVN
HOVEDKOMMISSIONÆR: ANDR. FRED. HØST & SØN, KGL. HOF-BOGHANDEL
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI
1925

Pris: Kr. 2,50.

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs videnskabelige Meddelelser udkommer fra 1917 indtil videre i følgende Rækker:

Historisk-filologiske Meddelelser,
Filosofiske Meddelelser,
Mathematisk-fysiske Meddelelser,
Biologiske Meddelelser.

Prisen for de enkelte Hefter er 50 Øre pr. Ark med et Tillæg af 50 Øre for hver Tavle eller 75 Øre for hver Dobbelttavle.
Hele Bind sælges dog 25 pCt. billigere.
Selskabets Hovedkommissionær er *Andr. Fred. Høst & Søn*, Kgl. Hof-Boghandel, København.

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Historisk-filologiske Meddelelser. **IX**, 5.

„NOKKUR BLÖÐ ÚR HAUKSBÓK"

ET FÆRØSK HÅNDSKRIFT FRA o. 1300

UNDERSØGT OG BESTEMT MED HENSYN TIL DETS SPROGFORM

AF

MARIUS KRISTENSEN

KØBENHAVN

HOVEDKOMMISSIONÆR: ANDR. FRED. HØST & SØN, KGL. HOF-BOGHANDEL

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1925

Grundlaget for denne undersøgelse har været aftrykket af NBl i Finnur Jónssons udgave af Hauksbók s. 150—77 (citeret efter side og linie) og udgiverens redegörelse for sprogformen i indledningen s. XX—XXXI, sammenlignet med Jón Þorkelssons udgave (Nokkur blöð úr Hauksbók m. v. 1865) for alle tvivlsomme formers vedkommende. Derimod har jeg ikke haft lejlighed til at se håndskriftet efter, hvad jeg heller ikke kan anse for nødvendigt. De sjældent forekommende aksenttegn er der ikke taget hensyn til.

Hovedkilderne til sammenligning med andre sprogformer har været Marius Hægstads bøger (i Kristiania Videnskabsselskabs Skrifter): Gamalt Trøndermaal og Vestnorske maalføre: Innl., Nordvestlandsk, Rygjamaal, Indre Sudvestlandsk I—II (ISVestl.). Desuden naturligvis Hammershaimbs og J. Jakobsens færøske sproglære og ordsamling i Færøsk Antologi I—II, Noreens Altnorw. u. altisl. gramm. 4. udgave. Andre skrifter er kun benyttede lejlighedsvis.

I. Indledning.

1. Det er vist over 20 år siden jeg efter læsningen af Axel Kocks afhandling »Till de nordiske språkens historia« II (Arkiv XVI s. 259) noterede en henvisning i »Færøsk Antologi« I s. LXV. Derved blev det, indtil jeg af andre grunde i vinteren 1923—24 kom til at arbejde med de norske kolonimål på Vesterøerne og derved fik lyst til at undersøge, om den overensstemmelse med hensyn til u-omlydens udvikling, jeg kendte mellem Hauksbók-brudstykket og Færøsk, var noget mere end en tilfældig lighed.

At der er en sådan overensstemmelse mellem Færøsk og »den første norske hånd« i Hauksbók, slog mig som sagt ved første læsning af Kocks fremstilling. Det stykke af Hauksbók, det her drejer sig om, er de blade, som rektor Jón Þorkelsson udgav 1865 som »Nokkur blöð úr Hauksbók«, og som senere igen er optrykte i Finnur Jónssons udgave af Hauksbók s. 150—177. Jeg citerer det i det følgende som NBl. Det har almindeligt været antaget for fastlandsnorsk; Finnur Jónsson, som i sin indledning til udgaven giver en ret omfangsrig redegörelse for skrivemåden i NBl, slutter sig også til denne antagelse, men mener at den ejendommelige sprogform dog vist peger hen til en eller rettere til flere islandske originaler[1]. Om den lærde

[1] Ligeså Noreen[4] § 15 nr. 27.

udgiver vilde have udtrykt sig på samme måde, hvis Hægstads undersøgelser af de vestlandske håndskrifter og oldbreve havde foreligget, tvivler jeg om. For min del er jeg vis på, ikke blot at skriveren ikke er islandsk, men også at flere af hans kilder ikke har været det. Men at han heller ikke har været fastlandsnorsk, håber jeg at kunne göre sandsynligt, idet jeg mener at kunne vise, at overensstemmelsen med hensyn til u-omlydens behandling og nogle andre, mindre omfattende men meget tydelige, ligheder viser, at han har hørt hjemme på Færøerne.

Hvad dette vil betyde for nordisk sproghistorie, vil være let at indse. Om vi fraregner nogle få runeskrevne ord, er det ældste vi har på Færøsk en forordning om rejsepenge til lagtingsnævningerne fra o. 1400 og nogle korte notitser, bægge dele i håndskr. Sth. C 20, 4to, og et brev fra 1404. Pergamentshåndskriftet Lund Hist. litt. 12 fol. fra omtrent samme tid som NBl har nogle anset for færøsk, men Hægstad har nægtet det, og anser det for en islandsk afskrift efter en søndhordsk original. Jeg har ikke haft lejlighed til at undersøge håndskriftet, men der er ting som tyder på, at det dog har noget med færøsk at göre[1].

Dersom NBl er skrevet af en Færing, er det altså c. 100 år ældre end det ældste hidtil kendte sikkert færøske skrift, og dette giver NBl en sproghistorisk betydning, som enhver kan forstå. Netop de hundrede år fra c. 1300 til c. 1400 er jo overgangstiden fra oldnorsk til middelnorsk, og det gör stor forskel, om et håndskrift er fra den ene eller den anden side af skellet.

2. Når et sprog udbredes ved kolonisation, synes det at være det normale, at det indenfor koloniområdet bliver

[1] Se Hægstad ISVestn. II s. 63 flg. og § 127 her.

påfaldende ensartet (dialektfrit), så der kommer til at begynde en ny dialektdannelse. Dette har formodentlig også været tilfældet på Vesterøerne, og endnu efter tusend års forløb står disse mål i adskillige henseender som en helhed, og de må have gjort det i langt højere grad i den tidlige middelalder. De slutter sig nær til vestnorsk ved at gennemføre u-omlyden af kort *a* også foran bevaret *u*, og de slutter sig særlig til den gruppe, som Hægstad kalder »indre sydvestlandske mål«, derved at deres endelsevokaler forudsætter oldnorsk *u* og *i*. Da disse vokaler formodentlig var almindelige i hele Norge i landnamstiden, betyder dette tilsyneladende blot, at ømålene i denne henseende har været mere konservative end fastlandsmålene. Deri vilde der ikke være noget mærkeligt. Islandsk har jo bevaret *hl*, *hn* og *hr* til den dag idag, Orknøerne og Shetland synes at have bevaret dem ialfald nogle hundrede år længere end Norge, idet de fast overholdes i rim i orknøske digte fra det 13. årh. og findes i de ældste shetlandske breve, medens de i Norge synes at have mistet den ustemte begyndelse allerede i det 11. årh. En lignende konservatisme med hensyn til endelsevokalerne er derfor ikke urimelig.

Men her står vi alligevel overfor en gåde, som er meget vanskelig at løse. De ældste isl. håndskrifter har nemlig gennemgående *e* og *o* i endelserne, og først noget efter 1200 trænger *i* og *u* efter en del vaklen igennem. Ja, det er ikke blot håndskrifterne, som har *e* og *o*, men af eksemplet *hǫdo*: *hǫ́ dó* i I gramm. afh. ser vi, at dennes indsigtsfulde forfatter finder samme vokal i endelsen (blot kort) som i *dó* 'døde'.

Dersom vi går ud fra, at *i* og *u* i endelserne var almindelig norske i landnamstiden, men havde udviklet sig

til *e* og *o* i det 12. årh., og igen blev *i* og *u* i det 13. årh., så har vi en ganske mærkelig udvikling fræm og tilbage. At de var *i* og *u* i den senere middelalder, kan vi ikke godt tvivle om, da nyislandsk udtale utvetydigt vidner derom. Det er mellemstadiet, som altså er bevidnet både ved retskrivningen og ved en bestemt udtalelse (fra o. 1170?), der volder den store vanskelighed. Nu har vi i Norge en egn, hvis endelsevokaler i gammel tid svarer til dette mellemtrin, Rogaland, for øvrigt også den del af Norge, der ligesom Island konsekvent har u-omlyd i de svage stavelser. Hvis vi kunde tænke os, at Island i den første tid har haft samme udvikling som Rogaland, så vilde dermed de islandske former i det 12. årh. være forklarede. Men den rygske islæt i det islandske folk synes ikke at være særlig stærk. Hvis vi med vejledning af Finnur Jónssons optælling[1] af de landnamsmænd, hvis hjem i Norge er opgivet i Landnámabók, prøver på at fordele disse efter målområder, får vi omtrent:

med Trønder- og Østlandsmål	40
med nordvestlandsk mål	20
med Rygemål	10
med Horde- og Egdemål	40

(tallene er alle noget for små).

Og alligevel må, enten under fastlandsnorsk indflydelse eller ved tilfældige hjemlige forhold, den rygske sprogform en tid have gjort sig gældende, for så igen at vige for det i virkeligheden stærkere element.

3. Dette forhold gör, at vi må være forsigtige i vore slutninger, når vi går over til Færøsk. Nutidssproget dær

[1] Norsk-islandske kultur- og sprogforhold i 9. og 10. årh. (Hist.-filologiske Medd. III, 2, 1921), s. 23 f.

går ligesom Nyislandsk, ud fra endelsevokalerne *i* og *u*, men vi kan ikke være sikre på, at disse forhold har bestået urokket fra bebyggelsestiden og op til vore dage. Også her kan den tilsyneladende bevarede oldtidslævning være en senere udvikling af et mellemstadium, om hvis art vi ikke på forhånd kan have nogen sikker viden.

Dersom NBl er skrevet af en Færing, giver dette håndskrift os netop oplysning om et sådant mellemstadium, og det et andet end det ældste islandske skriftsprogs. I NBl finder vi næmlig en vokalharmoni, om end af et andet præg end den, der ellers kendes fra norske håndskrifter, en vokalharmoni med mere udstrakt brug af *i* og *u* end ellers, og altså for så vidt netop en vokalharmoni, der let kan føres videre til gennemført brug af disse endelsevokaler.

Da Færøsk nu ikke har noget spor af vokalharmoni, så lidt som de nordvestlandske dialekter[1] har det, kan dette forhold naturligvis ikke bestyrke den opfattelse, at NBl skyldes en færøsk skriver, men det kan heller ikke modbevise den.

4. Inden vi går over til at behandle NBl i almindelighed, må vi helst, skönt det forudsætter de følgende enkeltundersøgelser, prøve at finde ejendommeligheder der stammer fra kilderne.

Som Finnur Jónsson (Hauksbók s. XXX) bemærker, stammer kap. 16—17 fra islandsk original, og at denne er gammel (fra det 12. årh.) ser vi deraf, at vi i disse kapitler påfaldende hyppigt finder *e* og *o* i endelserne for væntet *i* og *u*. Ligeledes er det i god overensstemmelse med islandsk skrivemåde, at kort *æ*-lyd aldrig skrives *æ*.

[1] Derimod findes spor af vokalharmoni i trønderske mål; sporene i indre sydvestlandsk er af noget anden art. Se Amund B. Larsen, Om vokalharmoni, vokalbalance og vokaltiljævning i de norske bygdemaal. (Krnia Vid. Selsk. Forh. 1913 no. 7), s. 5 ff.

Denne ejendommelighed finder vi igen i de af Finnur Jónsson til fælles kilde henførte kap. 1—4 og 7—8, og den herved fremkaldte formodning om islandsk oprindelse styrkes ved, at vi i dette stykke finder 2 (af de 4 forekommende) eksempler på brugen af *e* i stedet for *æ*. I endelser har *i* lidt stærkere overvægt end ellers, hvad der tyder på, at kilden er nyere (fra 13. årh.). Også de sjældne ord i disse stykker (*auðgætr*, *ætzkaðr*, *gauð*) viser snarest hen til islandsk. Der er dog enkelte ting (*siafo*, *miok* rettet til *miolk*) der kunde tyde på, at stykket har passeret et norsk mellemled.

Også kap. 10—13 (Elucidarius-stykkerne), som har det fjærde *e* for *æ*, kan have islandsk kilde, i så fald vist gammel (*siolfum*); ligeså kap. 18.

Derimod har kap. 14 vistnok norsk kilde. Kun i dette kapitel finder vi *æ* i *ælli*, *ælsk-*, og ord som *góðgerning*, *heilsa* genfinder vi i Barlaams saga[1].

Endnu sikrere kan man sige dette om kap. 5—6, hvis ordforråd har et afgjort norsk præg, vist snarest vestnorsk (*gaum*, *ofprýði* nHom., *ístr*, *leiðent*, *vǫndr* Stjórn, *virkr* 'kær', *vǫndr* OHm., Frost.).

I dette stykke finder vi hyppigt *i* og *u* i endelserne i strid med vokalharmonien, sål. *fiandi* 156_{32}, *diofli* 157_{32}, *rikari* 161_{29}, *allir* 162_{8}, *þorsti* 156_{31}, *þotti* 161_{20} (6 eksempler, lige så mange som i hele resten af NBl, skönt stykket ikke er en tredjedel af det hele). Ligeså finder vi her *i* i artiklen i *kynit* 159_{9}, *dyrin* $161_{27.\,30}$, 163_{24} og *enggillin* 164_{3} (i resten finder vi kun det måske tvivlsomme *heimsins* 150_{11}, *heiminn* 164_{35} og *lyðinum* 170_{9}). Endvidere *komu* 159_{22}, *mattu* 158_{5}, 163_{5}, *baðu* 160_{33}, *olmu* 161_{37}, og de to

[1] For islandsk forskrift taler dog muligvis de to rettelser *e* > *æ* $173_{31.\,37}$.

eneste eksempler på *u* efter *ǫ* fulgt af nasal: *somu* 162_5 og *donsku* 159_1, altså 7 gange *u* mod vokalharmonien (kun 3 el. 4 i resten). Hertil kommer *haðungu* 162_{31}, i modsætning til *konong-* 170_9, $177_{20.\ 25}$; ja forkortelsen *kg̃* må enten opløses til *konung-* i disse kapitler, eller vi får yderligere fire eksempler på *i* for *e* i *konongi* $161_{20.\ 26}$, 162_{11}, 163_{12}.

I dette stykke er forvekslingen af *n* og *nn* i svag stavelse usædvanlig hyppig (13 eksempler mod 9 i resten), ligesom brugen af *u-* som nægtelsespartikel er forholdsvis hyppigere end i nogen anden del at håndskriftet.

Formerne *varo* (5 gange mod *voro* 9 gange), *val*, *drega* (v. s. af *draga*), *hini* n. pl. forekommer kun i dette stykke.

Alt i alt synes formerne at tyde på, at kilden har været fra Agder, snarest måske fra Øst-Agder.

Også kap. 9 synes ved sit ordforråd at tyde på norsk kilde (særlig har det en del ord fælles med Barlaams saga). Den udelukkende brug af *o-* og formen *hiap* tyder på indlandsmål, måske østlandsk.

Medens vi således må give Finnur Jónsson ret i, at en stor del (kap. 1—4, 7—8, 10—13 og rimeligvis 16—18) stammer fra islandsk kilde, er der næppe tvivl om, at andre dele har norsk udspring, nl. kap. 5—6, 9 og 14, men af disse stammer kap. 5—6 fra den norske egn, som i mange henseender står islandsk nærmest.

II. Vokalharmoni.

5. Af forskellige grunde vil det være rigtigst at begynde vor undersøgelse af NBl med endelsernes vokalforhold.

Svarende til gl. *a* i endelser har NBl altid *a*. Eksempler er unødvendige.

Den gl. palatale og labiale endelsevokal er derimod skiftende efter bestemte regler for vokalharmoni, men ganske vist andre regler end man almindeligt finder gældende i norske håndskrifter. Hægstad (ISVestl. II s. 1 flg.) nævner 4 breve, som har en sådan uregelret vokalharmoni: efter *e* er endelsevokalen *i*, ikke *e*, i endelsen *-um* bruges *u* uden hensyn til rodvokalen, og *u* bruges også sommetider ellers (*þessur*). Og han tilføjer: Sproget i Hauksbók bl. 1—14 (ɔ: NBl) falder i det hele og store sammen med sprogformen i disse breve. Han henfører denne sprogform snarest til den nordlige del af Nordhordland op mod Søndfjord.

Denne beskrivelse af vokalharmonien i NBl må vi dog tage op til nöjere behandling, idet den vel er rigtig, men ikke udtömmende.

Vi skal tage den palatale og den labiale vokal hvær for sig og holder os foreløbig udelukkende til dens brug i böjningsendelser og dermed ensartede endelser (som i *ǫnnur*, *djǫfull*, *lítill*).

6. Det almindelige i trønderske og nordvestlandske håndskrifter er, at vi har den palatale endelsevokal som

e efter *a*, *á* (*ǫ́*), *o*, *ó*, *e*, *é*, *ǽ*, *ø*, *ǿ*,

i efter *i*, *í*, *u*, *ú*, *y*, *ý*, *au*, *øy*, *æi*, *æ* og *ǫ*.

Noreen[4] § 145 siger, at NBl har *i* afvigende herfra efter *ø*, *ǿ*, sædvanligvis også efter *e*, *é*, *ǽ*, men til gengæld *e* efter *ǫ*. Lad os se på enkelthederne.

α. *e* findes efter skrevet *a* (ɔ: *a*, *á*): *lande* 150_{15} o. fl., *vatne* 151_3 o. fl., *hafðe* 151_{31}, 152_{16}, *varer* 152_5; *drape* 157_{22}, *latet* 151_7, *huarke* 152_{27}, $156_{30.\ 31}$; *ritaðe* 152_{16}, *cristnaðe* 153_{27}.

Undtagelser er *allir* 162_8, *raði* 154_{35}, *lati* 172_{24}, *naim* 173_{25}, *fiandi* 156_{32}, *ricari* 161_{29}, *keisari* 154_{35}, i alt 7, deraf 3 i kap. 5—6.

β. *e* findes efter skrevet *o* (ɔ: *o*, *ó*, *ǫ*): *horfet* 151_{31}, *koster* 152_{30}, *orðenn* 153_{31}, *lofte* 171_{32}; *mote* 153_3, *storer*

$153_{5.\ 14}$, *drottenn* 156_{16} o. fl., *golfe* 160_{13}, *þioðer* 153_{15}, *fiorðe* 154_{8}, *fleckotter* 151_{20}; *hogguenn* 177_{27}, *hofðe* 153_{19}, 177_{15}, *diofle* $170_{24.\ 34}$.

Undtagelser er *þorsti* 156_{31}, *kosti* 168_{7}, *nomin* 172_{9}; *þotti* 161_{20} (om *konongi* se § 4); *diofli* 157_{32}, i alt 5 (9?), deraf de 3 (7?) i kap. 5—6.

7. *α. i* findes undtagelsesløst efter höj palatal vokal, d. v. s. efter *i, í, y, ý, ei* og *œy*: *mikil* 150_{11}, *lifir* 151_{4}, *missir* 151_{7}, *riðit* 151_{12}, *milli* 151_{27}; *huitir* 154_{24}, *riki* 161_{12}, *skrini* 160_{29}; *yfir* 151_{6}, *fylgir* 152_{13}, *skylldi* 152_{17}, *bygði* 153_{26}, $154_{3.\ 7}$; *lysir* 154_{27}, *pryði* 156_{23}; *heitir* $150_{2.\ 4.\ 5}$ o. fl., *eigi* $151_{5.\ 28}$ o. fl., *steini* 152_{7}; *œyði* 160_{9}, *nœytir* 162_{25}, *glœymið* 167_{21}, *trœystist* 168_{35}.

β. i findes gennemgående efter *œ* (ɔ: kort og langt *ø*), *u* (ɔ: *u, ú*) og tvelyden *au*: *œxi* 169_{9}; *grœðir* 151_{12}, *bœtist* 151_{32}, *tœki* 152_{9}, *œsti* 152_{24}; *kuldi* 152_{28}, *sumir* 157_{34}, *guði* 160_{11}, *undir* 160_{32}; *fliugi* 153_{21}, *liufir* 156_{15}; *tinduttir* 167_{3}; *savði* 151_{18}, *austri* 152_{32}, *dauðir* 158_{9}.

Undtagelser er *hœgre* 177_{8}, skrivefejlen *færðœ* 164_{10}; *þurfe* 174_{17}; (*bukenum* 166_{7}, sml. § 15); *laufe* 152_{16}, *dauðer* 171_{34}.[1]

8. Den almindelige fordeling af *o* og *u* i endelserne i trønderske og nordvestlandske håndskrifter (Noreen[4] § 146) er

o efter *e, é, o, ó, ø, ǿ, á* (*ǫ́*), *ǽ* og i alm. efter svagt *a*,

u efter *i, í, u, ú, y, ý, a* (*ǫ*), *œ* og tvelydene *au, œi, øy*.

Han bemærker, at NBl har *u* efter *ǽ, ø* og *ǿ* og i alm. *um* uden hensyn til den foregående vokal.

Også her skal vi gå i enkelthederne og begynder med

α. o findes alm. efter *á*: *namo* 152_{21}, 170_{7}, *sato* 155_{3}, *matto* 153_{36}, 157_{5}, 162_{1}.

Undtagelser er *baðu* 160_{33}, *mattu* 158_{5}, 163_{5} (alle i kap. 5—6).

[1] Om forholdet efter *e* (*œ*) se § 12.

β. o findes alm. efter *o* = *o, ó, ǫ́*: *kono* 155_{9}, 156_{20} o. fl., *konor* 157_{23} o. fl., *sono* 157_{22} o. fl.; *toko* 157_{24}, *drogo* 164_{22}, *foro* 157_{31}, *komo* 156_{10} o. fl.; *skoro* 163_{29}, *voro*, ofte, *otto* 175_{27}.

Undtagelser er *komu* 159_{22}, *olmu* 161_{37} (bægge i kap. 5—6), *konur* 166_{34}, *moður* 165_{35} (i kap. 7—8), *hofust* $170_{1.\ 2.\ 15}$, *ogur-* 170_{39} (altså 4 eks. i kap. 10—14) — alle vist overførte fra forskrifterne.

9. *α. u* bruges undtagelsesløst efter höj vokal (*i, í, u, ú, y, ý*) og tvelyd (*au, ei, œy*): *viku* 151_{31}, *villu* 154_{10}, *skilldu* 156_{22}, *miðlu* 152_{19}; *sinu* 156_{23}, 160_{11}, *huitu* 159_{17}; *tungur* 153_{33}, 155_{16}, *brunnu* 156_{27}, *sucku* 156_{28}, *fiugura* 153_{31}; *truðut* 163_{19}; *haðungu* 162_{31}; *myclu* 152_{20}, *systur* 158_{17}, *skylldu* 156_{26}; *syslu* 172_{4}; *augu* 151_{33}, 153_{20}, *rauðu* 159_{16}; *leirur* 151_{30}, *-veizlu* 168_{32}, *eigut* 167_{18}; *œyiu* 151_{32}.

β. u findes gennemgående efter *œ* (ɔ: *ǿ*, noget eksempel på kort *ø* findes ikke): *fœslu* $163_{26.\ 29.\ 31}$, *tœmdu* 156_{23}, *færðu* $160_{9.\ 23}$.

Undtagelse er *færðo* 176_{26} (kap. 18).

γ. u findes gennemgående efter *a* i svag stavelse: *kastaðu* 161_{30}, 163_{23}, *gofgaðu* 170_{2}, *spakastu* 160_{28}.

Undtagelse er *blotaðo* 158_{23} (kap. 5), *bleszaðom* 177_{13} (se § 14)[1].

10. U-omlyden af kort *a* betegnes overalt ved *o*. Efter et sådant *o* har endelsen.

α. o, dersom det u-omlydte *a* efterfølges af nasal: *somo* 152_{27}, $160_{3.\ 35}$ o. fl., *donsko* 159_{14}, *sonno* 171_{6}, *onnor* 151_{19} o. fl.

Undtagelser er *somu* 162_{5}, *donsku* 159_{1} (kap. 5—6).

β. u i de øvrige: *oðru* 150_{3}, 169_{18}, *sogu* 152_{15} o. fl., *sogur* 152_{19}, *stiornur* 158_{1}. Sml. endvidere *hofuð* 155_{19} o. fl., *gofug* 154_{19}, *stopul* 153_{30}, 157_{24}, *dioful-* 168_{27} o. fl.

[1] Om forholdet efter *e* (*œ*) se § 13.

Undtagelser er *tolo* 176_2, *stiorno* 176_3 (bægge i et stykke, som bevisligt går tilbage til islandsk grundlag).

Andre enkeltheder må henvises til senere behandling under spørgsmålet om udviklingen af *ǫ* (§ 26).

11. Den normale betegnelse for alle *e*- og *æ*-lyd i NBl er *e*. Muligvis forekommer tegnet *ę* to gange, men *sę* 150_{11} er nu ulæseligt (sål. både Jón Þorkelsson og Finnur Jónsson) og hviler kun på Árni Magnússons afskrift, hvor ordet er angivet som utydeligt, og *ęigi* 167_5 er opfrisket i håndskriftet og strider mod hele den øvrige skriftform, så vi må vist helst gå ud fra, at håndskriftet bægge steder oprindelig har haft *e*.

Derimod findes *æ* lidt over 30 gange i hele brudstykket (altså gennemsnitlig godt én gang på hvær håndskriftside). Af disse skrivemåder må vi dog helst straks udskyde *domæ* 161_3 og *færðæ* 164_{10}, som må være fejl, *þær* 166_{32}, som er fræmkommet ved rettelse og derfor kun meddeler os, hvad vi vidste i forvejen, at skriveren kender tegnet *æ*, og rimeligvis også *þæir* 168_{20}, som vistnok også skyldes en rettelse under skrivningen.

De øvrige tilfælde er ret ulige fordelt på de fra forskellige kilder stammende dele. De forekommer særlig hyppigt i kap. 9 (8 gange, deraf de tre *væl*), 14 (10 gange) og 15 (2 gange). På disse seks sider findes omtrent dobbelt så mange *æ* som på de øvrige 20 sider tilsammen, men fraregnet *væl* i kap. 9 og *ælli, ælsk-* i kap. 14 er de af samme art, som vi træffer spredt i det øvrige.

For hele NBl gælder det, at *æ* aldrig bruges i ord, som i Trøndermål og Nordvestlandsk har *e* el. *é*. Eksemplerne fordeler sig næmlig på følgende måde.

α. *e* opstået ved *a*-omlyd af urnord. *i* — ingen.
e bevaret fra urnordisk tid — ingen.

e opstået af *æ* foran nasal — ingen.

β. *é* af hvilken oprindelse som helst — ingen (herhen kan ialfald ikke regnes *hægoma* 164_{27}).

γ. *æ* opstået ved i-omlyd af urnord. *a*: *ælli* $173_{16.\ 17.\ 22}$, *ælsk-* $174_{4.\ 5.\ 13.\ 14}$ (altså 7 eks., alle i kap. 14).

æ opstået af forkortet *æi* : *æld* $158_{1.\ 3}$, 168_{22}, 171_4, 173_5, $174_{31.\ 34}$, *hælgi* 177_3 (8 eks., ret jævnt fordelte).

æ af ældre *e* efter *v* eller *r* foran supradental: *væl* 167_{35}, 168_{20}, 169_4 (kun i kap. 9, sml. *val* 161_6, *vel* 161_{38}).

δ. *á* af hvilken oprindelse som helst: *-æta* 153_{21}, *æskaðr* 155_{35}, *tælto* 170_{12}, *þægeleg* 174_4, *lær* 177_{24}, *blægior* 177_{16}; *æ* 158_{24} bis, $168_{18.\ 22}$, *sæ* 173_5, *ælegr* 168_{10} (12 eks., ret jævnt fordelte)[1].

Påfaldende hyppigt (21 gange) forekommer *æ* i forlyd.

Måske burde *ælsk-* og *hælgi* overføres fra *γ* til *δ*, da disse ord i Færøsk viser spor af gammel selvlydsforlængelse (Hægstad ISVestl. II s. 97 ned.), og den tilsvarende forlængelse af *a* foran supradentalt *l* + kons. kan påvises i NBl (§ 76—77).

Fordelingen synes bestemt at vise, at skriveren af NBl har følt *æ* som en lidt forskellig lyd fra *e* (kort *æ* måske kun foran *l*), men den sparsomme brug af tegnet *æ* tyder på, at selv denne ringe forskel har været på vej til at forsvinde (sml. § 4).

Nu kan vi gå over til at se på vokalharmonien efter disse lyd.

12. Normalfordelingen af *e* og *i* var (§ 6):

e efter *e*, *é* og *á*,

i efter *æ*.

I NBl er forholdet ikke ens i de forskellige dele. I kap. 1—4 og 7—8, som bl. a. på grund af forvekslingerne af *e*

[1] Desuden med anden hånd *ætt* 163_{22}, *ætlat* 163 note[9].

og *æ* kan antages at stamme fra et islandsk håndskrift fra det 13. århundredes sidste halvdel, findes overhovedet kun *i*; dog må det bemærkes, at her ingen eksempler findes på *é*. Da *i* er omtrent eneherskende i islandsk retskrivning i sidste halvdel af det 13. årh., kan årsagen til den gennemførte brug af *i* delvis være forskriften.

I alle de øvrige afsnit findes nogen vaklen.

α. Sikrest er *i* gennemført efter *æ*, hvor vi trods det meget store antal eksempler kun finder *e* én gang i Elucidarius-stykkerne (kap. 10—13): *fegen-* 171_{10}, én gang i kap. 15: *toruelde* 175_3, og én gang i kap. 16: *hefer* 175_{13}; ialfald det første og sidste går vistnok tilbage til islandsk forskrift fra det 12. årh.

β. I stort flertal er formerne på *i* også efter *e*; her findes ingen undtagelser i kap. 5—6 og 9—13 (kap. 15 og 18 mangler eksempler), og overhovedet ingen undtagelser efter *e* i svag stavelse, heller ikke i artiklens endelse[1]. Men ellers finder vi enkelte tilfælde med *e*: *þesser* 173_{12}, *bere* 174_{10} (kap. 14), *veret* 175_{13} (kap. 16).

γ. Noget flere undtagelser findes ved *æ*: *gefe* 156_{21}, *cleke* 158_{20} (kap. 5—6), *-sette* 169_{33} (kap. 9), *reðezt* 170_{28} (kap. 10—13), *gefe* 172_{19}, *þægeleg* 174_4, *-lete* 174_9 (kap. 14), *hette* 176_1 (kap. 16—17), *strete* 176_6, *cleðe* 177_{24} (kap. 18). Der er den mærkelighed, at medens *e* i de første 13 kapitler er en sjældenhed, findes fra s. 174 til enden lige mange gange *e* og *i*.

δ. Ved *é* er der så få eksempler, at der ingen regel kan udfindes. Vi finder *letir* 163_{11} (kap. 5—6), *retri* 169_7; *rette* 168_{31} (bægge i kap. 9), og *huele* 175_{36} to gange (kap. 16—17).

Hvis man skal kunne drage nogen slutning af dette

[1] Om *aldenenu* 166_{26} se § 15.

stof, må det blive den, at der er en tilböjelighed til at behandle endelsen ens efter alle *e*- og *æ*-lyd, men at de to lange har flere spor af den normale vokalharmoni end kort *e*, så at der er rimelighed for, at henholdsvis de to lange og de to korte lyd har stået hinanden nær. Endelsevokalens behandling viser altså i en anden retning end brugen af tegnene *e* og *æ*.

13. Normalfordelingen af *o* og *u* var (§ 8):

o efter *e*, *é*, *æ*,

u efter *æ*.

Vi tager her ikke hensyn til endelsen *-um* (se § 14).

α. Efter *æ* er *u* næsten gennemført: *gerðu* 157_{21}, 158_{30}, $159_{8.\ 16.\ 23.\ 25}$, $160_{27.\ 30}$, $161_{14.\ 21}$, 164_{25}, $170_{3.\ 8}$, *settu* $160_{10.\ 15}$, *hueriu* 165_{32}, 176_{10}, *ælsku* 174_5. Den eneste undtagelse er *gerðo* 159_{17}. Hertil vel også *huersu*, *huessu* 153_1, 154_{36}, 156_{15}, 160_{16}, 164_{22}.

β. Gennemført er *u* i artiklen: *hafenu* 153_8, *grasenu*, *aldenenu* 166_{26}, *fiallenu* 171_{16}, også i *trenu* $169_{19.\ 20.\ 22}$. Ligeledes i formerne *fengu* 158_7, 159_{33}, 161_4 og *gengu* $161_{1.\ 15.\ 25}$, 162_{32}, 163_{20}, 170_{12} (hertil vel også *engu* 153_4).

Efter *e* er forholdet ellers meget broget. Vi finder *þessu* 151_3, *fellu* 155_4, men ved siden af *megu* 166_{19}, *megut* 163_{18}, *brennu* 174_{33}, *messu* $176_{16.\ 27}$ har vi *mego* 166_{25}, 168_3, *brenno* 174_{31}, 175_3, *messo* 175_{14}. Og især har vi over 70 gange *ero* (eks. 166_{24} flg.) mod to gange *eru* 155_{12}, 166_{34}. Hvis antallet af tilfælde var det afgörende, måtte vi sige, at *o* var det normale efter *e*; men der kan ikke være tvivl om, at *ero* indtager en særstilling (hvad den sjældne sideform *eró* og den hyppigt i digt forekommende sideform *ró* viser, se Noreen[4] § 158 og 122 anm. 2). Regner vi ikke *ero* med, er der en lille overvægt for *u*, men da antallet af eksempler er så lille, betyder det ikke meget.

γ. Med *æ* er der samme usikkerhed; vi har her *gettu* 156_{26}, *meltu* 159_{21}, 160_{28}, *lerðu* 159_{22}, *embettu* 162_{15}, *rezlu* 170_{38}, *melsku* 171_{1}, *nestu* 175_{24} imod *selo* 157_{4}, 173_{10}, to gange, *etor* 165_{32}, 167_{8}, *tælto* 170_{12}, *blægior* 177_{16}, *nesto* 175_{35}, altså 8 eksempler mod 8, med overvægt af *o* i den sidste Del af NBl (sml. § 12 *γ*).

δ. Ordene med *é* giver også her få eksempler, men disse viser overvægt for *u*: *letu(st)* 157_{24}, 160_{11}, 163_{20}, 164_{26}, *settu* 175_{26}, mod *reðo* 160_{30}; dette kan dog bl. a. bero på, at kun ét eksempel hører til den senere del af NBl.

14. Endnu mangler vi spørgsmålet om vokalen i endelsen *-um, -om*.

Det er en selvfølge, at i de stillinger, hvor *u* i endelsen er undtagelsesløst, altså efter höj vokal og tvelyd, finder vi kun *-um*: *sinnum* 151_{23}, *vilium* 157_{17}, *-gerningum* 157_{20}, *kuislum* 154_{19}, *heiminum* 152_{10}; *þurrum* 160_{2}, *lutum* 157_{10}, *hiunum* 156_{25}; *syndum* 159_{32}, *yxnum* 154_{26}, *dyrum* 153_{5}; *augvm* 157_{34}, *steinum* 159_{17}, *eigum* 156_{18}. Det samme gælder i artiklen (§ 13, *β*): *dioflenum* 167_{36}.

Hvor *u* i endelsen er overvejende, kan i endelsen *-um* vokalen *u* være eneherskende, således efter *ǫ* der ikke har nasal efter sig: *grosum* 153_{4}, *oðrum* 153_{13}, *fiollum* 153_{13}; efter *ǿ*: *-skœðum* 153_{6}; efter *œ*: *bestum* 158_{21}, *helgum* 157_{16}, 160_{10}; efter *æ*: *vengium* 154_{28} (eksempler med *é* mangler).

Ved de øvrige findes flere eller færre undtagelser.

Efter svagt *a* har vi alm. *-um*: *manaðum* 151_{24}, 153_{10}; men én gang har vi *bleszaðom* 177_{13}.

Efter *e* har vi *-um* i *þessum* 158_{8}, 160_{6}, 161_{36}, 169_{3}, *megum* 161_{8}, *erum* 171_{25}; men *megom* 157_{14}, *erom* 156_{20}, *ogurlegom* 170_{39}.

Efter *o* = *ǫ* foran nasal har vi *-um* i *sondum* $150_{6.\ 8}$, *monnum* 151_{15}, $157_{16.\ 23}$ o. fl.; men *monnom* 168_{25}, *blondom* 172_{21}, *hondom* 177_{13}, *bondom* 177_{27}.

Efter *a* = *á* er *-um* det almindelige: *salum* 159_{23}, *kalfum* 160_{34}, 161_{2}, *sialfum* 159_{23}; men *baðom* 156_{25}, *faom* 175_{29}, *taom* 166_{12}, *nattom* 176_{26}, *varom* 177_{15}.

Efter *o* = *o*, *ó* er *-um* det almindelige: *forðum* 151_{31}, 155_{3}, 157_{24}, *ormum* 153_{6}, *stockum* 159_{17}; *blotum* 163_{11}, *bokum* $152_{9.\ 22}$, *þioðum* 153_{6}; undtagelser er *forðom* 171_{31}, *borgom* 176_{5}.

Ikke mindre end 6 af 13 tilfælde med *-om* findes i sidste kapitel, de øvrige findes i kap. 5 (3 eks.), 8, 9, 13 og 14.

15. Vi kan nu se på den bestemte efterhængte artikel. I denne er den palatale begyndelsesvokal regelret *e*.

Dette overholdes altid, hvis den foregående vokal normalt kræver *e* i endelsen, altså efter skrevet *a* og *o* i alle betydninger: *hafet* 159_{35}, 160_{1}, *matrenn* 163_{1}; *varet* 151_{24}, *nattena* 173_{9}; *sumaret* 151_{24}; *crossenn* $169_{14.\ 15.\ 20}$, *loget* 152_{2}, *borgenni* 153_{30}, 154_{2}; *lionen* 163_{25}; *morgonen* 162_{35}; *grofena* 164_{13}, *grofenni* 164_{14}, 177_{15}, *orkenni* 160_{14}, *veroldenni* 153_{1}, 168_{2}.

Men det overholdes også efter de vokaler, hvor det normale er *i*, men *e* enkelte gange kan forekomme, altså *e* [*œ*], *u*, *au*: *vetrenn* 151_{25}, $175_{15.\ 17.\ 19.\ 21}$; *tressens* 169_{26}; *munnren* 166_{6}, *huset* 161_{25}; *konungren* 161_{28}, $162_{2.\ 20}$, *diofulenn* 169_{10}; *haustet* 151_{25}[1].

Efter de vokaler, *i*, *y* og tvelydene *ei* [*œy*], som undtagelsesløst har *i* efter sig i böjningsendelser, findes også *e* i artiklen: *engillenn* 164_{10}; *lyðren* 160_{24}, *lyðenn* 170_{12}, *heimen(n)* 174_{33}, 175_{11}, *heimsens* 155_{16}, $164_{26.\ 37}$, $165_{1.\ 2.\ 4.\ 5.\ 7.\ 10}$, $169_{16.\ 18}$. Men her kan også findes *i*: *enggillin* (!, 3 fejl i ét ord) 164_{3}; *kynit* 159_{9}, *dyrin* $161_{27.\ 30}$, 163_{24}, *lyðinum* (sml.

[1] Når vi finder *e* i næstsidste stavelse i *aldenenu* 166_{26}, *bukenum* 166_{7}, skyldes det vel indflydelse fra artiklen.

lyð dativ 162_{7}) 170_{9}; *heiminn* 164_{35}, *heimsins* 150_{11}. Af de 8 eksempler på *i* findes de 5 i kap. 5—6.

Man kan altså ikke ligefræm sige, at der ikke findes spor af vokalharmoni i artiklen, men det tilløb der findes ytrer sig på en noget anden måde end i böjningsendelser.

16. I andre endelser (afledningsendelser og svækkede sammensætningsled) er forholdet følgende:

e findes:

α. I endelsen *-semi, -semd*: *lostasemi* $151_{13.\ 15}$, *nytsemi* 152_{14}; *skynsemdar* 157_{33}, *friðsemdar* 175_{8}.

β. I endelsen *-eri*: *miseri* 171_{16} o. fl., *mysteri* $176_{10.\ 11.\ 12}$, *allteri* 176_{17}.

γ. I endelsen *-endi, -endr*: *tiðendi* $152_{10.\ 13.\ 17.\ 22}$, *friðendi* 152_{31}, 153_{3}, *kycuendi* 151_{17}, 153_{6}, *vhœgendi* 166_{1}, *heilendis* 167_{22}; *leiðent* 164_{22} (må med Torp, Hægstad-Torp Glnorsk ordbok s. LXI § 55, erkendes for neutrum af *leiðendr*, ikke, som Fritzner antager, af *leiðinn*).

δ. I endelsen *-legr, -lega*: *van(d)lega* 169_{5}, 172_{33}, 173_{5}, *andleg-* 172_{33}, $173_{12.\ 25}$, *haglegastr* 169_{1}, *maclega* 174_{20}, *staðfastlega* 174_{15}, *licamlega* 172_{33}, *oskynsamlect* 168_{2}, *fegensamlega* 171_{10}, *ogorlegar* 168_{16}, *ogorlegri* 171_{33}, *ogurlegom* 170_{39}; *guðlegs* 175_{8}, *trulega* 173_{20}, *þægeleg* 174_{4}; *grimlega* 163_{27}, *almennileg* 156_{17}, *dyrlega* 160_{12}; men *ferligast* 164_{26}. Om *vsið licr* 170_{25} er en undtagelse herfra, er meget tvivlsomt, da orddelingen tyder på, at skriveren har opfattet det som *úsið* (dativ) *líkr*.

ε. I *erfeði* 156_{26}, $157_{4.\ 15}$, *rœykelsi* 154_{4}, *hannerðum* 159_{24}, *iarðneska* 169_{21}, *hifneska* 169_{21}.

I alle disse tilfælde synes vokalharmonien, vel på grund af bitryk, ikke at göre sig gældende. Skulde *vsið licr* ikke være at forklare som ovenfor forsøgt, må formen sammenlignes med de i § 15 anførte tilfælde af *i* i artiklen og forklares på samme måde som disse.

17. Endelsen *-ing-* har så at sige altid *i*: *skilning* 173_{3}, *þrinningar* 172_{35}, 173_{1}, *piningar* 171_{12}, *gyðinga* $154_{10.\ 14}$ o. fl.; *numningu* $172_{7.\ 9}$, *kenning* 154_{6} o. fl., *gerning* $157_{9.\ 20.\ 27.\ 31}$ o. fl., *sendingar* 160_{19}, *bendingum* 167_{3}, *helmingr* 165_{1}, *messing* 160_{30}; *-komningar* 174_{20}, *hofðingi* 170_{22}, *hofðingia* 171_{19}.

Undtagelse er *drottneng* 170_{14} med vokalharmoni.

Endelsen *-ung-* har *u* ikke blot i *lausungar* 164_{21}, men også i *haðungu* 162_{31} i strid med vokalharmonien. Om man skal opløse forkortelsen *kg̃* (33 gange s. 161—164) *konung* eller *konong* er tvivlsomt, ja det er ikke engang sikkert, at skriveren selv har tænkt derpå, han kan ganske mekanisk have skrevet det af efter forskriften. Selv de fire dativsformer på *-i* viser ikke, om han har hørt ordet for sit indre øre, mens han skrev af. Men lige så lidt beviser skrivemåden *konong-* 170_{9}, $177_{20.\ 25}$, at denne form er skriverens. Den kan særdeles godt (ligesom *drottneng*) stamme fra det gamle (islandske) grundskrift, som ligger bagved disse stykker.

Alt i alt ser det nærmest ud, som om formerne *-ing* og *-ung* uafhængigt af vokalharmonien har været skriverens egne former.

18. Endelsen *-ig-* synes at have vokalharmoni: *almatteg-* 161_{25}, 162_{9}, $164_{7.\ 15}$, $169_{2.\ 35}$; *kunnigir* 170_{34}, *kunnict* 161_{12}, 169_{13}. Men eksemplerne er vel få til at drage nogen sikker slutning.

Dette gælder endnu mere *-ug-*, som kun forekommer i *synduga* 157_{20} (stemmende med vokalharmonien).

19. Endnu kan mærkes nogle enkelte ord:

gersimar 160_{29}, men *gessyma* 153_{3} er vist skriverens egen sprogform.

heimili 176_{14} (stemm. med vokalharmonien).

fleckotter 151_{20}: *tinduttir* 167_{3} kan ikke jævnføres med

den almindelige vokalharmoni i NBl, men derimod med det tilløb til vokalharmoni, vi finder i artiklen.

20. I det vi udskyder behandlingen af de tvivlsomme tilfælde, vi endnu har tilbage, til næste afsnit, og på forhånd bemærker, at de ikke vil ændre billedet, kan vi nu give en oversigt over vokalharmonien i NBl. Det vil vise sig, at om end Noreens angivelser er rigtige, giver de næppe et helt klart billede af forholdet.

Det billede, vi har set tegne sig for os, ser således ud:

α. Efter höj fortungevokal og fortungetvelyd er *i* enerådende i böjningsendelser (og andre endelser, der kan synkoperes under böjningen)[1]. I artiklen er der efter disse vokaler en tendens til at ombytte det alm. *e* med *i*; måske også i endelsen *-leg-*.

Efter lav og mellemhöj bagtungevokal er *e* næsten enerådende i böjningsendelser; måske findes der efter disse en tendens til at få *-eng* for det alm. *-ing*.

Efter höj bagtungevokal, bagtungetvelyd og lav og mellemhöj fortungeselvlyd er *i* det almindelige i böjningsendelser (mindst tydeligt efter *ǽ* og *é*). Afledningsendelser og artiklen påvirkes ikke af disse vokaler.

β. Efter höj vokal eller tvelyd er *u* enerådende i böjningsendelser; afledningsendelsen *-óttr* påvirkes måske af disse lyd, så den bliver *-uttr*.

Efter tilbagetrukken bagtungelyd (*á, o, ó*) er *o* næsten enerådende; måske påvirker disse lyd endelsen *-ung*, så den kan blive *-ong*.

Efter *a*, *ǫ* og de lave og mellemhöje fortungelyd er *u* det almindelige (dog med stærk vaklen for *e, é* og *ǽ*). Efter disse og de nærmest foran nævnte kan også *-um*

[1] Dette må også tænkes underforstået, når der i det følgende tales om böjningsendelser.

undertiden blive bevaret som *-om* i overensstemmelse med gammel vokalharmoni.

21. Det almindelige indtryk, man får af endelsevokalernes behandling, er at sproget i NBl går ud fra en tydelig vokalharmoni, og at en sådan også endnu gör sig gældende, men med en stærk bevægelse hen imod eneherredömme for *i* og *u*. Medens disse er enerådende i böjningsendelser efter visse vokaler, er *e* og *o* aldrig enerådende, der er altid enkelte former med *i* og *u*, der vistnok antyder, at *e* og *o* er på vej hen imod en mere lukket udtale. Ja for nogle af de vokalers vedkommende, som i Trøndersk og Nordvestlandsk normalt har *e* og *o* efter sig, er allerede *i* og *u* blevet det normale, og andre er så vaklende, at man ikke kan afgöre, til hvilken side de hører.

Tendensen til mere lukkede vokaler i svage stavelser, støttet af den stærke vokalharmoni ved de mest lukkede stammevokaler, viser sig også ved begyndende overgang fra *e* til *i* i artiklen og ved formen *tinduttir*.

Den samme tendens viser sig ved, at endelsen *-um* breder sig, også hvor den strider mod vokalharmonien, og det samme gælder nok også afledningsendelserne *-ing-* og *-ung-*.

Dersom den udvikling, som synes at være i gang i sproget i NBl, fortsættes, må den naturligt føre til en sprogform, hvor *i* og *u* (eller ialfald meget lukkede *e-* og *o*-lyd) bliver eneherskende i böjningsendelserne, og formodentlig vil den efterhængte artikel og nogle afledningsendelser følge i böjningsendelsernes spor.

En sådan sprogform finder vi bl. a. på Færøerne og (om end mindre for afledningsendelsernes vedkommende) på Island. Skulde vi søge en sådan sprogform på det norske fastland, ligger det nærmest, som også Hægstad har

gjort, at søge den i den nordlige del af Hordemålene, mellem Fjordene med deres nordvestlandske vokalharmoni og Sogn med sit *i* og *u* i endelserne. Vi kan på grundlag af det hidtil påviste endnu ikke nærmere bestemme sprogformens hjemsted, end at vi kan sige, det er et mål, som er ved at ombytte nordvestlandsk præg med Sognmålenes.

Der er endnu et forhold ved endelsernes behandling, som her må tages i betragtning, men inden vi går over til dette, må vi først behandle noget andet, nærmlig hvorledes *u*-omlyden virker i vor sprogform.

III. U-omlyden.

22. U-omlyd af kort *a* i stærk eller halvstærk stavelse er gennemført, hvad enten *u* (*w*) er tabt eller bevaret. Den eneste undtagelse er *magr* n. pl. 166_1, som først har været fejlskrevet (*megr*) og så er blevet urigtigt (eller i det mindste utydeligt) rettet. Dat. pl. *galdra mennum* 167_{27} må rimeligvis med Finnur Jónsson opfattes som hørende til et *galdramenni*, ikke til et *galdramaðr*.

Eksempler på omlyd (i NBl altid skrevet *o*) ved tabt *u* eller *w* er *suort* n. pl. 150_{14}, *votn* pl. 150_{14}, $152_{3.\ 4}$ o. fl., *log* 154_5 o. fl., *grof* 154_{33}, $161_{27.\ 30.\ 31}$ o. fl., *born* 157_6 o. fl.; *bol* 163_{20}, *hogg orms* 153_{20}, *gorr* 156_3, 168_{34} o. fl.; *hofðe* 153_{19}, 166_{13}, *gofga* $170_{2.\ 36.\ 38}$, 171_9, *hofðingia* 171_{19}, *dioflar* 170_{12}.

Eksempler på omlyd med bevaret *u* skal vi straks se på; det eneste eksempel med bevaret *w* er *hogguenn* 177_{27}.

I halvstærk stavelse har vi f. eks. *Danmorc* 165_{17}, *avoxt* 172_{19}, $174_{3.\ 11}$, *solstoðr* (ɔ: *-stǫður*) 175_{12}, *verold* 153_1; *heilogu* 177_{18}. Herhen må også regnes *heroð* $153_{22.\ 24}$, skønt jeg ikke kender nogen sikker form *herǫð* andensteds fra. At anden stavelse (oprindelig et sammensætningsled, hvis

a er forkortet af *á*, som måske igen stammer fra *ai*) opr. har halvtryk ser vi jo af, at den aldrig synkoperes, og man skulde egentlig netop vænte *herǫð*. Som vi har set (§ 13, *α*), har vi så at sige aldrig *o* efter kort *æ*, og det to gange forekommende *heroð* tillader derfor næppe anden forklaring. Der er grund til at regne det for en gammel bevaret form og ikke for en nydannelse af samme art som færøsk *summör*[1].

23. I svag stavelse finder vi omlyden gennemført i *onnor* 151_{19}, 158_{18}, 164_{29}, 168_{34}, $171_{36.\ 37.\ 39}$, 175_1. Fem. sing. og neutr. plur. ubest. af *gamall* forekommer ikke; hvis den fandtes, vilde den sandsynligvis være *gomol*.

Ellers er *a* i svag og halvsvag stavelse bevaret (eller genindført ved analogi).

Dette gælder ved bortfald af *u*: *kallað* $153_{27.\ 33}$, 154_5, 155_{13}, *sumar* 153_9, *-hundrað* $155_{5.\ 6}$, *skipan* 171_{23}, *-likan* $159_{19.\ 21}$, *agetast* 154_{18}.

Ligeså ved bevaret *u*: *kastaðu* 161_{30}, 163_{23}, *kallaðu* $159_{4.\ 6.\ 19.\ 27}$, 160_{11}, *beliaðu* 161_2, *drucnaðu* 160_4, *blotaðu* 157_{34}, $158_{2.\ 7.\ 25.\ 30}$, 159_8, *blotaðo* 158_{23}, *gofgaðu* 170_2, *ælskaðum* 174_4, *bleszaðom* 177_{13}, *manaðum* 151_{24}, 153_{10}, *marghattaðum* 165_{26}, *spakastu* 160_{28}, *rikastu* 170_9.

24. Når *a* er forlænget foran *l*-forbindelser (se § 76), findes ikke omlyd: *hiap* 169_3, *hialp* 172_{33}, *sialfum* 159_{23}, *siafo* 153_{12}, *hialpum* 167_{19}, *halfo* $165_{2.\ 5}$, 175_{36}, *halfor* $169_{16.\ 18}$, *kalfum* 160_{34}, 161_2.

Den eneste undtagelse er *siolfum* 170_{27}, vist overført fra forskriften.

25. Hermed er omfanget af *u*-omlyden af kort *a* i NBl klart angivet, men endnu må vi undersøge, hvilken

[1] Jfr. dog Noreen[4] § 78 slutn., som gör det muligt også at regne *summör* for gammel form.

lyd det *o* betegner, som skriveren bruger som betegnelse for det omlydte *a*.

Det har siden Lyngbys tid[1] været en almindelig antagelse, at denne lyd er på det nærmeste den samme som *å*. Hermed er vi egentlig ikke kommet så forfærdelig vidt, da det danske *å* betegner to temmelig forskellige lyd (i *bånd* og *bål*) og det svenske endnu en tredje. Fælles for disse er imidlertid, at de er stærkt tilbagetrukne, åbne, mere eller mindre rundede lyd. At *ǫ* oprindelig skulde betegne en sådan stærkt tilbagetrukket lyd, synes dog ikke rimeligt, da det nordiske korte *a* i det hele synes at have været mindre stærkt tilbagetrukket, og det nordiske *u* rundt om i de skandinaviske lande er mere eller mindre fræmskudt, ofte til midttungelyd (hvad *a* også ofte er), undertiden til fortungelyd, som i islandsk og i visse forbindelser i danske dialekter.

I modsætning hertil antager Jessen[2], at *ǫ*-lyden er den samme som i nyislandsk (skrevet *ö*), og han har vist heri de fleste islandske sprogmænds bifald. Hans indvendinger mod den ovennævnte opfattelse er ikke uden vægt, men de fører, som han også selv indser, ikke med nødvendighed til antagelsen af den islandske udtale.

Dersom, hvad de nynordiske sprog gör i höj grad sandsynligt, kort *a* og *u* bægge var (lidt) fræmskudte bagtungevokaler i fællesnordisk, er der overvejende sandsynlighed for, at u-omlyden af kort *a* har været en lidt fræmskudt, lav eller halvlav, rundet lyd. Sådanne lyd kendes godt nok endnu i nordiske folkemål, vist både i norske og danske og meget hyppigt i svenske (som erstatning for rigssprogets korte *o* eller *u*). Jessen har selv i sin hypo-

[1] Tidsskr. f. Philologi II, 294; »kurzes offenes *o*« Noreen[4] § 29.
[2] Tidsskr. f. filologi 4. række VIII s. 88 flg.

tese 2 (»som kort engelsk *u* i *but*«) været inde på en sådan tanke, men forkaster den igen, da den er »ubevislig, altsaa ubrugbar til praktisk Anvendelse«.

Ja, ubevislig er denne antagelse, men derfor behøver den ikke at være ubrugbar eller usandsynlig. Tvært imod, den har den indre sandsynlighed som følger dels af, at *ǫ* bliver virkelig en tilnærmelse fra *a* til *u*, ikke en bevægelse bagud og dermed bort fra *u*[1], dels af, at en sådan lyd vil være et rimeligt udgangspunkt for det, der i tidernes løb er kommet ud af *ǫ*, dels en ren bagtungelyd, som ofte i fastlandssprogene, dels en midttungelyd, hvad islandsk *ö* må have været, da palatalisationen af *k* og *g* opstod, og måske endnu er. Ialfald vil de norske sprogmænd, som i senere tid har besøgt Island, ikke regne *ö* for en ren fortungeselvlyd. Endelig er en fremskudt bagtungelyd, som vi ser af mange eksempler i nynordiske mål, ofte udgangspunkt for en udvikling til fortungelyd (som østnorsk *kølkørj* < *kolkorg*, sjæll. *yð* < *ud*).

Selve betegnelsen *o* i NBl. giver nu ikke nogen besked om, hvilken lyd vi står over for, eller om det overhovedet er én lyd. At det ikke er *ø*, fremgår af, at den aldrig betegnes med det hyppigst brugte tegn *œ*. Men så lidet fin er vokalbetegnelsen i NBl. ellers, at vi ikke får stort andet at vide, end at det må være noget i retning af *o*.

26. Her kommer imidlertid vokalharmonien os til hjælp. Den omstændighed, at vi efter *ǫ* (i modsætning til almindelig trøndersk brug) har *e* og ikke mere end én gang *i*, viser, hvad den gennemførte skelnen mellem *ǫ* og *ø* allerede næsten beviste, at *ǫ* ikke er nogen fortungevokal. Den

[1] Tilmed forklarer den antagelse, at *a* og *u* har (omtrent) samme artikulationssted, også det ellers uforklarlige, at kort *a* i langt højere grad end nogen anden vokal har været udsat for u-omlyd.

omstændighed (§ 9—10), at *ǫ* kræver *u* efter sig ligesom *a*, *u*, *ú* og *au*, og i modsætning til *á*, *o* og *ó*, viser, så vidt jeg kan skönne, at den har været netop en fremskudt bagtungevokal eller måske en midttungevokal, i alle tilfælde ikke så tilbagetrukket som *á*, *o* og *ó* (og, hvis denne lyd har været til i skriverens sprog, *ǫ́*).

Når det, som vi så i § 10, viser sig, at dette ikke gælder, hvor en nasal følger efter *ǫ*, må dette, som Axel Kock påpegede (Arkiv XVI s. 254), betyde, at *ǫ* foran nasal har fået ren bagtungeartikulation, d. v. s. formodentlig er faldet sammen med *o* i lyd. Vi skal nu, vidtløftigere end i § 10, gennemgå eksemplerne.

27. Når der ikke følger nasal efter *ǫ*, kræver vokalharmonien *u* i endelsen: *oðru* 150_3, 169_{18}, *morgu* 150_{14}, 153_2, *sogu* 152_{15}, 162_{27}, 163_5, *sogðu* 152_{19} o. fl. (6 gange), *hofðu* 152_{19} o. fl. (8 gange), *orgu* 159_{14}, 163_{24}, *fogru* 159_{21}, *ormu* 159_{22}, *motu nautur* 162_{13}, *voggu* 166_4, *osku* 162_{34}, *vortu* 166_{17}, *ollu* 171_6, 173_{18}, *fostu* $172_{16.\ 18.\ 21}$, 173_5, 174_{18}; *sogur* 152_{19}, *foður* 158_{14}, *volur* 168_{29}, *stiornur* 158_1.

Hertil må endvidere lægges *arg holur* 168_{21}, som må være flertal af **arghala* (bahuvrihi-dannelse af lignende art som isl. *skaufhali* 'ræv', sml. også Helgakv. Hjörv. v. 20—21; Fritzner og Finnur Jónsson antager **arghola*, men vokalharmonien taler herimod).

Ligeledes må hertil lægges *foðr* 165_{35} og *solstoðr* 175_{12}, da *r* står for *ur* (se § 42).

Fræmdeles *hofuð-* 155_{19} o. fl. (14 gange), *gofug* 154_{19}, *dioful-* 168_{27}. $169_{4.\ 10}$, *stopul* 153_{30}, 157_{24}.

Hertil kan föjes, at vi i sådanne ord altid finder *u* i endelserne *-und* : *ofund* 156_{33}, $161_{21.\ 25}$, *horund* 166_{30}, og *-um* (se § 14).

De eneste undtagelser er *tolo* 176_2 og *stiorno* 176_3, men

disse former er uden tvivl overførte fra den islandske forskrift.

28. I udpræget modsætning hertil har vi efter nasal *o* i *somo* 152_{27}, $160_{3.\ 35}$, 163_{24}, 173_{28}, 174_{35}, 175_{17}, *donsko* 159_{14}, *sonno* 171_6, *onnor* 151_{19}, 158_{18} to gange, 164_{29}, 168_{34}, $171_{36.\ 37.\ 39}$, 175_1.

Undtagelser er *somu* 162_5 og *donsku* 159_1.

Men desuden finder vi (se § 14) ved siden af *monnum* (10 gange) og *sondum* $150_{6.\ 8}$: *monnom* 168_{25}, *hondom* 177_{13}, *blondom* 172_{21}, *bondom* 177_{27}.

29. En sådan deling af *ǫ*, som fører til, at det foran nasal falder sammen med *o*, finder vi i nutidsmålene kun på to steder (Hægstad ISVestl. II s. 155 Noreen[4] § 115, 2), næmlig i den nordlige del af Søndhordland og på Færøerne, men den har vist tidligere haft större udbredelse i Hordeland[1]. Man kan altså ikke sige, at det er et særlig færøsk kendemærke, men vi lægger foreløbig mærke til, at ligesom endelsernes vokalisation i Færøsk kan udgå fra en grundform som den vi træffer i NBl, således stemmer Færøsk også i sin behandling af *ǫ* med vort håndskrift[2].

Færøsk har ifølge Hammershaimb (J. Jakobsen) følgende forhold[3]:

U-omlyden forandrer et foregående *a* til *ö* [udtalt som kort *ö* eller langt *ø*], f. eks. *dögg* 'dugg', *jörð* 'jord', *völlur* 'mark', *növn* pl. 'navne', *spök* fem. 'fredsommelig', *görðum* dat. pl. 'gårde', *hövur* 'hoved'.

Men foran nasal bliver lyden *o* [udtalt som kort *å* eller langt *o*], f. eks. *gron* 'snude', *hond* 'hånd', *trom* 'rand',

[1] Sml. Hægstad, Gl. Trønderm. s. 28, NVestl. s. 8.

[2] Jeg benytter til Færøsk i reglen Hammershaimbs retskrivning, da nöjagtigere lydskrift for vort formål er unødvendig.

[3] Færøsk Antologi I s. LXV, Hægstad ISVestl. II s. 71 f.

skomm 'skam', *stong* 'stang', *monnum* dat. pl. 'mænd', *kongurvág* 'spindelvæv'[1].

Der kan findes enkelte undtagelser på Suderø, sål. *önnur* for *onnur*. I Nordenfjordsmålet findes også en undtagelse men af væsentlig anden art. Da *a* og *æ*, *é* har fået samme udtale, har ordene med ældre *æ*, *é* også (i senere tid) fået omlyd ved analogi i former, hvor denne fra gammel tid findes i ordene med ældre *a*, som *knæ* pl. *knö*, *lættur*, fem. *lött*. Her finder vi til *vænur* dels i analogi med de fleste adjektiver fem. *vön*, dels i overensstemmelse med den gamle nasalregel *von*[2]. Medens *önnur* kan være en gammel bevaret form, men rimeligvis ikke er det, kan formen *vön* kun være en ny analogidannelse, og det er *önnur* formodentlig også.

Som man vil se, er overensstemmelsen mellem NBl og Færøsk fuldkommen, hvad den ialfald i nutiden næppe er mellem NBl og de norske mål, som har lignende forhold.

30. Man må naturligt spørge, hvad grunden kan være til en sådan forskel i behandlingen af *ǫ*, at lyden foran nasal er trukket tilbage, men ellers er blevet yderligere fremskudt (selv om denne bevægelse endnu ikke er kendelig i NBl).

Kock har (Arkiv a. st. s. 255 f.) ment, at *ǫ* har fået en mere labialiseret udtale foran nasal, eller måske rettere, at vokalen er blevet nasaleret foran nasal og som følge af nasaleringen har fået snævrere læberunding. Dette ser dog ikke rimeligt ud, da bevægelsen snarere har bestået i en

[1] For Færøsk gælder altså ikke indskrænkningen »når der i den følgende stavelse findes et *u* (*o*) eller *w*«, Noreen[4] § 115, 1.

[2] Hægstad ISVestl. II s. 103, Fær. Antol. 1 s. LXVII § 12, s. LXXXV § 49, Festskr. til Amund B. Larsen s. 146.

forskydning bagud af tungeartikulationen; færøsk *ö* og *o* har væsentlig samme læberunding[1].

Der er flere tilfælde, hvor nasal har øvet indflydelse på foregående vokal i de nordiske sprog.

Det er jo en kendt sag, at *a*-omlyd ikke virker foran konsonantforbindelse, som begynder med nasal (*finna*, *binda*, *syngva*, *fundinn*, *summit*, *sunginn*); dette tilfælde frembyder yderligere den parallel med vor overgang, at hvor nasalen er assimileret, virker den ikke (*vetr*, *søkkva*, *drekka*, *hrokkinn*), ligesom vi har NBl *oðru*, færøsk *öðru*.

Et andet kendt tilfælde er overgangen *æ* > *e* i nogle gammelnorske skrifter foran *nn*, *nd*, *ng* med vokal efter (Noreen[4] § 117).

Dersom man skulde finde et fælles udtryk for disse virkninger, vilde det nærmest være, at nasalen hindrer åbning af snævre og fremmer indsnævring at åbne vokaler, i det hele bidrager til, at vokalen får en mere dump klangfarve, og noget i den retning kan man også sige den virker her.

31. Også i den henseende, at *a* i svag stavelse gennemgående ikke er omlydt, enten *u* er bevaret eller bortfaldet, stemmer NBl med Færøsk, men tillige med en række fastlandsnorske mål, især Nordhordlandsk.

Vi finder således i Færøsk *onnur* fem., *gomul* fem., men *aldan* pl., *kallað* fem., *hundrað* pl. fuldstændig stemmende med NBl; til *kamar* dannes pl. *kömur*, men *ö* foran *m* viser, at det er en ny form, og det samme gælder *summör* v. s. af *summar* pl.

Med bevaret *u* har Færøsk f. eks. *fiskarum* dat. pl., *kallaðu* pl., *bjargaðu* pl., *spakastu* superl., ligesom i NBl[2].

[1] I det hele turde der være grund til ofte, hvor Kock antager labialisering, snarere at tænke på gutturalisering, om man kan bruge det udtryk.

[2] Se Hægstad, ISVestn. II s. 73; i Færøsk er for øvrigt også et *ø* af anden oprindelse i svag stavelse blevet *a*: *Sumba* < *Sunnbø*, *fátakur* < *fátøkr*.

Men som allerede nævnt stemmer en hel række vestlandske oldbreve her også med vort håndskrift.

32. Medens vi således kan sige, at i hovedsagen fræmbyder NBl og Færøsk ganske det samme billede af u-omlyden af kort *a*, er der nogle enkeltheder, som vi af forskellige grunde må betragte noget nærmere.

NBl har formerne *nokorre* 158_{11}, *nokorer* 172_{1}, *nokor* 175_{10}, *nokot* 167_{24}, 170_{25}. Enkelt *k* er altså enerådende, og vokalharmonien viser afgjort *o* i bægge de første stavelser. Dette stemmer med alle kystmålene fra Nordfjord til Agder (*nokur* V.Agder og Hardanger), medens Indhordemålene og Trøndersk har *kk* (ligesom Islandsk).

Her har Færøsk *nakar, nökur, nakað*, öjensynligt en ret ung nydannelse. Hægstad tænker sig den fremgået af *nakkvarr, nǫkkur, nakkvat*; dette er muligt, men heller ikke mere. At her består en modsætning mellem NBl og Færøsk, kan dog ikke nægtes, men om denne modsætning er gammel, kan vi på grund af manglende kilder i Færøsk ikke fastslå.

33. I NBl træffer vi formerne *orostu* $158_{25.\,26}$, og *orostr* 155_{3}, 166_{32} må (se § 42) sættes lig *orostur*, så vi altså i alle tilfælde har enkelt *r*, og *u* i sidste stavelse.

Vi må altså gå ud fra, at anden stavelses *o* betyder *ǫ*, og dette er jo også en form, som vi skal vænte i Vestnorsk svarende til trønderske former som *orrasta* (Ol. s. H. i Upps. de la Gardie 8, Johnsens udg. s. $25_{8.\,12}$ = Unger s. 27), *orrastu* (sst. s. 13_{7} = Ung. s. 12, Þiðreks s., 2. hånd, Bertelsens udg. s. $185_{1\text{-}2}$ = Unger s. 116), og *a* er jo den oprindelige vokal i 2. stavelse (Noreen[4] § 148). Formen med *ǫ* vil altså være en nordvestlandsk og formodentlig nordhordsk form svarende til den trønderske, og dette stemmer jo godt med håndskriftets almindelige præg.

Det enkelte *r* mellem første og anden vokal er derimod uoprindeligt, men tilhører vist skriverens egen sprogform (se § 94). I så fald vil formen i NBl. være at forstå som *órǫstu*, og denne form ligger til grund for det *órusta*, som vi finder i Færøsk ved siden af *orrusta* (ordet er nu døende, og den sidste form synes at være uddød).

34. Formen *olmoso* 157_{15} er des værre enestående, og man kan derfor ikke bygge alt for meget på den, da vi jo finder enkelte afvigelser fra vokalharmonien efter *ǫ* (dog ikke i vedkommende afsnit), men sandsynligheden taler for, at vi ikke har *ǫ* i første stavelse.

Her er en overensstemmelse med Færøsk, hvor vi finder *olmussa* [udtalt *ålmusa*], altså ikke med *ö*. Men for øvrigt kan denne form tolkes på flere måder, og den sandsynligste er, at første stavelses vokal er et (foran *lm* forlænget) *á*, ligesom i *hálmur* [udt. *hålmur*], *sálmur* [udt. *sålmur*]. Vil man ikke antage, at *lm* i dette tilfælde skulde kunne virke forlængelse, fordi ordet folkeetymologisk opfattedes som en sammensætning med *al-*, var der endda mulighed for at opfatte *á* som forlydsforlængelse (Hægstad ISVestl. II s. 98, I s. 82 f., Amund B. Larsen, Maal og Minne 1914 s. 147 ff., Wigforss, Från filolog. fören. i Lund, III s. 169 ff., sml. færøsk [*ålbaittur*] o. lign.).

Den tilsyneladende overensstemmelse mellem NBl og Færøsk er da måske netop kun tilsyneladende. Første stavelses vokal i NBl forstås lettest som *ó* udviklet af *ǫ́*, altså som i *siolfum* 170_{27}, og i så fald vil overensstemmelsen med Færøsk være virkelig.

En helt anden mulighed er, at den skrevne form skal læses *ǫlmóso* (lang vokal i anden stavelse findes bl. a. i svensk), og at første stavelses *ǫ* er en folkeetymologisk

ligedannelse med ord som *ǫlrúnar*, *ǫlbogi*, men denne forklaring synes mig dog at ligge fjærnere.

Jeg vil altså snarest antage, at formen *olmoso* virkelig svarer til den færøske form.

35. Endnu må vi omtale et par af de præterito-præsentiske verber.

skolu 157_{12}, 167_{21}, 168_{37} (dertil *skolum* 7 gange uden nogen sideform) må i følge vokalharmonien læses *skǫlu*, altså den nordvestlandske form, som svarer til trøndersk *skalu* (Hægstad ISVestl. I, s. 15 merkn. 188). Formen er i uoverensstemmelse med de færøske former *skula*, *skulu*, *skulla*, *skullu*, som for øvrigt selv er forvirrende i deres mangfoldighed.

Langt mærkeligere er *monu* $171_{10.\ 11.\ 15.\ 24}$, *mono* 170_{34} (alle i Elucidarius-kapitlerne). De mange former med *u* tyder på *ǫ* i første stavelse, og dette er for så vidt ikke overraskende, som formen *manu* er kendt fra Trøndermål. Men ifølge § 28 skulde vi jo her vænte *o*, ikke *ǫ*, selv om det er u-omlyd af *a*. Hvis vi her virkelig har formen *mǫnu* må det da være en analogidannelse efter sing. *man* 151_{30}, 171_{17}, nyere end overgangen $ǫ > o$ foran nasal, altså på en måde et sidestykke til færøsk *vön* (§ 29). Formen er ganske afvigende fra færøsk *munnu*, *munna*.

Om bægge disse verber kan forøvrigt henvises til Noreen[4] § 524.

36. Med hensyn til u-omlyden af langt *á* bliver der to spørgsmål at besvare, dels om sådan omlyd findes i skriverens sprog, og da i hvilket omfang, dels om den omlydte vokal har været forskellig fra *ó* eller er faldet sammen med denne.

Hvad det første angår, da finder vi *sað* 172_{26}, *ast* 169_{24}, *tar* pl. $174_{19.\ 21}$, *van* 169_{22}, *a* $150_{5.\ 6.\ 8}$ o. fl.; — *nott* 169_{38}, $173_{8.\ 10.\ 11}$, $175_{15.\ 17.\ 20.\ 22}$: *natt* 171_{34}, 175_{15}, *nattena* 173_{9}; *vor* n. pl. 173_{35}: *var* fem. 173_{3}; — *smo* n. pl. 152_{6}; — hertil *hia(l)p* 169_{3}.

Dette er egentlig lidet oplysende; de skiftende former *nott* : *natt* og *vor* : *var* findes side om side i de samme stykker, og de kan jo ikke bægge være skriverens sprogform. Ser vi foreløbig bort fra dem, står der 6 ord med *a* overfor 1 med *o*, og dette tyder på, at det er *a* som er skriverens egen form; *smo* er vel da snarest en islandsk form, som er kommet ind fra forskriften. Formen *nott* er så almindelig, at den kan skyldes almindelig skriverviden. Om *vor* ved jeg intet at sige.

Det kan vist siges, at der ikke er grund til at antage, at skriveren selv har haft u-omlyd af *á* ved bortfald af *u* i sit sprog.

Med bevaret *u* i endelsen finder vi, idet vi foreløbig ikke medtager flertalsformer i præt. af stærke verber, følgende:

mattu 158_{5}, 163_{5}, *matto* 153_{36}, 157_{5}, 162_{1}, pron. *varum* 174_{3}, *varom* 177_{15}, *varo* 157_{15}, *nattum* 175_{29}, *nattom* (? opfrisket) 176_{26}, *salum* 159_{23}, *salo* 161_{10}, *haðungu* 162_{31}, *rett latum* 171_{17}, *braðum* 171_{18}, *baðom* 156_{25}, *faom* 175_{29}, *taom* 166_{12}; — *otto* talord 175_{27}, *lotum* præs. plur. 160_{29}; — hertil *siafo* 153_{12}, *sialfum* 159_{23}, *halfo* $165_{2.\ 5}$, 175_{36}, *halfor* $169_{16.\ 18}$, *kalfum* 160_{34}, 161_{2}, *hialpum* 167_{19}; — *siolfum* 170_{27}.

Forholdet er det samme som ved bortfald af *u*, at de ikke omlydte former er i afgjort flertal, og disse må antages at være skriverens egne former.

Flertal af de stærke verbers præteritum giver et lidt andet billede: *voro* 154_{5}, $155_{1.\ 3}$, $157_{13.\ 28.\ 30}$, 158_{8}, 159_{27}, 161_{29}, $164_{22.\ 25.\ 28}$, 169_{24}, 171_{14}, 172_{32}, 173_{24}, 177_{20} (17 gange spredt i alle afsnit) mod *varo* $157_{24.\ 26}$, 158_{8}, 159_{10}, 161_{10} (6 gange

alle i kap. 5—6) tyder stærkt på, at den første form er skriverens; stemmende hermed har vi *skoro* 163_{29}. Måske skal her også nævnes *komo* 160_{13}, $161_{3.\ 7}$, *como* 160_{16}, *komu* 159_{22}, men omlyden i dette ord er både ældre og mere udbredt end i de andre (jfr. subst. *komo* 156_{10}).

Her imod står *baðo* 159_{19}, *baðu* 160_{33}, *namo* 152_{21}, 170_{7}, *namum* 174_{14}, *gafo* 159_{10} flg., *sato* 155_{3}, *ato* 160_{22}, *lago* 161_{28}, *sao* 157_{33}, 159_{20}.

Også det store flertal af disse har *a*, men *voro* synes at være skriverens egen sprogform, og med denne stemmer jo *skoro*.

Medens Færøsk udenfor præteritum pluralis kun har få eksempler på omlyd af langt *á*, som *spónur*, *vón* (i modsætning til NBl *van*), og nogle flere i udlyd som *gjógv* (*gjá*), *hógvur* (*há* 'eftergræsning'), *rógv* (*rá* 'jærnplade'), er *ó* gennemført i præteritum-formerne *vóru*, *skóru*, *drópu*, *lógu*, *sótu* osv. Man kunde være tilböjelig til at se en begyndelse til et sådant forhold i formerne i NBl, men det må siges, at noget i retning af et bevis herfor kan ikke føres.

Ved siden af den sikkert fra den islandske forskrift overførte form *otto* findes også *attanda* 176_{11}, ganske vist som fejl, men vel netop derfor at opfatte som skriverens egen form; den stemmer med færøsk *áttandi*.

37. Da det er meget tvivlsomt, om formerne med omlyd er skriverens egne, fraset *voro*, bortfalder egentlig det andet her foreliggende spørgsmål, hvilken lydværdi *o* har. Det må også siges, at spørgsmålet i alle tilfælde ikke er til at besvare, da *ǫ́* vist har været en ren bagtungevokal i modsætning til *ǫ*, og netop derfor i længden vanskeligt har kunnet holdes forskellig fra *ó og á*, og som følge heraf har haft samme vokalharmoni som disse. Men der er ingen grund til at antage, at *o* — hvor skriveren med dette tegn

har gengivet sin egen udtale — har været forskelligt fra et almindeligt *ó*. Vi ser da også, at det på færøsk er blevet til *ó* og har fulgt denne lyd i sin videre udvikling.

38. Der findes i NBl kun få spor af u-omlyd af andre vokaler end *a* og *á*.

Der findes omlyd i *þrysvar* 151_{26}, *yðr* $167_{14.\ 17.\ 19}$, *yðru* 168_{25}, *yðare* 167_{16}, *byskupar* 176_{15} (ellers forkortet), *ymsum* 151_{20}, *ymisa* 157_{31}; *tysdag* 159_{12}. Da *y*, *ý* og *i*, *í* på Færøsk har fået samme lyd, kan vi ikke se, om her er nogen overensstemmelse.

NBl har *kuikir* 158_{10}, *kueikir* 151_{14}, men *kycuendi* 151_{17}, *kycuendum* 153_{6}, og dette stemmer godt med Færøsk, som har *kvikur* ('rask, kvik', i kvadene også 'levende') og *kykur* ('levende'), *kveikja* og *kykna*. Ligeledes stemmer det med Færøsk, at vi udelukkende finder former med bevaret *v* i *suickia* 157_{1}, 161_{23}, *suicr* 171_{1}, *sueic* $157_{2.\ 33}$, *suikit* 157_{32}, *suicna* $159_{6.\ 20}$, *suika* 158_{29}, *suicum* 169_{5}, *suikarar* 161_{10}.

Ved siden af *miclu* 152_{24}, $157_{3.\ 24}$, 158_{9}, 162_{14}, 165_{10}, *miclum* 159_{24}, 160_{10} træffer vi en enkelt gang *myclu* 152_{20}, men denne form hører næppe hjemme i skriverens eget sprog.

Der skrives stadig *gera*, *gerir*, *gerði* osv. (tit forkortet) og lige så stadig *gorr*, *gort* (formen *gorðst* 152_{17} er der ingen grund til at dvæle ved, da *ð* sikkert er rent ortografisk); men vi finder *giorlla* 160_{36}, som kan betyde *giǫrla*, men muligvis også *gørla* (sml. § 71), og ved siden af *i gegnum* 153_{34} også *i giognum* 167_{33}, som det forholder sig lige sådan med. Disse former stemmer med færøsk *gjölla* og *í gjögnum*. Derimod har Færøsk præt. *gjördi* til *gera*, en form som dog ikke kan være helt lydret udviklet, da den har *rd* for gammelt *rð*.

Der findes intet spor af omlyd i *tigar* $155_{5.\ 6}$, *tigi* 151_{1}.

39. Der findes i NBl intet spor af omlyd voldt af foregående *v*, det skulde da være i *voro*, men her står jo *skoro* ved siden, og i alle tilfælde er omlyden i *voro* væsentlig fremkaldt af den følgende stavelses *u*. Det hedder således *sua* 154_{24} o. fl. (ligesom i den færøske forordning om rejsepenge fra o. 1400, Hægstad ISVestl. II, s. 75, merkn. 428), mens Færøsk nu har *so*; *vander* 172_{10} (færøsk *óndur*, *vondur*).

I *komo* er, som allerede nævnt, den kombinerede omlyd (*u* i endelsen + *v* foran + labial nasal) noget ældre; den oprindelige vokal skinner dog igennem i omlyden i optativen *kuemi* 160_{31}.

Noget spor af den færøske overgang *e* > *ö* efter *v* findes ikke; det hedder helt igennem *huersu*, *huessu* (færøsk *kvössu*).

40. Ser vi nu tilbage på u-omlyden i det hele, finder vi ganske vist en del forskelle mellem Færøsk og sproget i NBl i enkelthederne, men både i hele det almindelige og i mange enkeltheder er der en så påfaldende overensstemmelse, at det ligger nær at antage en forbindelse mellem de to sprogformer.

Det må dog siges, at på næsten alle de samme punkter, hvor NBl stemmer med Færøsk, stemmer det også — undertiden knap så godt, enkelte gange, som ved *nokorr*, bedre — med de nordligste sydvestnorske mål eller måske med overgangsmålene mellem Hordemål og Fjordemål, som vi træffer dem i det vestlige Sogn.

Spørgsmålet er altså ikke afgjort; vi skal nu se, om andre ejendommeligheder kan give klarere belysning.

IV. Svarabhakti.

41. Man antager i almindelighed, at udlydende *r* efter konsonant på det ældste oldnordiske trin ikke har været sonantisk, ja at det efter ustemt konsonant har været

ustemt, ligesom det synes at være tilfældet med *n*, *m* og *l* (Noreen[4] § 34 anm. 2 slutn., jfr. § 40 anm. 2, 41 anm. 3). Medens disse ialfald i nogle vestnordiske mål har bevaret deres rent konsonantiske præg, synes *r* overalt at have udviklet sig til sonant i senere tid (efter at det allerede var assimileret med supradentalt *l* og *n* og med *s*). Dette sonantiske *r* har igen udviklet sig ret forskelligt på de forskellige egne i Norden.

Der er i alle tre hovedsprog vidnesbyrd om, at *r* kunde vokaliseres i fuldkommen harmoni med den foregående stavelses vokal. Således har vi i håndskriftet AM 37, 4to af Skånske kirkelov former som *sattar*, *akar*, *harthar*, *nættær*, *hældær*, *fæthær*, *liggir*, *giuir*, *withir*, *sottor*, *cumbur*, *sundur* (r. t. *søndur*), *brytyr*, *skyldyr*, *bøndør*, *høggør*. Ganske på samme måde har vi i det ældste brudstykke af Östgötaloven, AM 1056, 4to, V *gangar*, *gæstær*, *dighir*, *kombor*, *sundur*, *systyr*, *brøþør* (Noreen, Aschw. gr. § 160, 2 b). I det østnorske håndskrift af Barlaams saga, Sth. 6 fol., finder vi *fiandar*, *lavarðar*, *slikir*, *mattogor*, *atburður*, *hyggir* (Hægstad, Gl. Tr., s. 91) og spor af noget lignende findes i No. Hom. 2. hånd og den ældre Gulatingslov, E. don. var. 137, 4to (Hægstad NVestl., s. 61, 83) og muligvis i Hardangermål (Hægstad ISVestl. I, s. 41).

Mere almindeligt er det dog, at *r* får en enkelt vokalfarve, men denne kan igen være forskellig.

I gl. dansk og svensk er det almindelige *æ*, *e*, som vel betegner en lidet klar vokal (*ə*), og dette findes også i Trøndelagen, Nordvestlandet og en stor del af Sydvestlandet.

Sjældnere finder vi *i*, som i Cod. Rantz. af Skånske lov, i et par svenske lovhåndskrifter, nogle nordlige vestlandske mål og på Orknøerne, eller *a*, som i et par svenske håndskrifter og i en del af det norske Østland.

Endelig finder vi *u* i Voss, Hardanger og de to nordlige Nordhavsmål, Islandsk og Færøsk[1].

Her er der da grund til at se nærmere på vort håndskrift.

42. I reglen finder vi i NBl ingen svarabhaktivokal skrevet foran *r*, men i enkelte tilfælde findes den, og da altid *u*.

Således har vi *nautur* 162_{13}, *eitur* 166_{4}, *munnur* 166_{35}, *muncur* 176_{21}.

Hertil må lægges, at *u* urigtigt er udeladt foran *r* i *orostr* 155_{3}, 166_{32}, *foðr* 165_{35}, *sol stoðr* 175_{12}, idet også disse skrivemåder viser, at *-r* og *-ur* har haft væsentlig samme udtale. De viser os tillige, hvad vi for øvrigt efter skriftets hele vestlandske præg kunde vide på forhånd, at der ikke har været nogen antydning af vokalbalance i skriverens sprog, idet betingelsen for et sådant sammenfald må være, at endelsen i kortstavede ord som *fǫður*, *stǫður* har været helt svag.

Særlig vægt må vi lægge på *eitur*, som viser os, at *u* er uafhængigt af den foregående vokals art, eller ialfald, at *u* kan forekomme i alle de tilfælde, hvor vokalharmonien *u* : *o* vilde kræve *u*.

Formen *moður* 165_{35} skal formodentlig forklares på en helt anden måde. Skriveren har i sin forskrift haft *moðor*, men det runde bogstav *ð* har forledt ham til at skrive det »runde« *r* for tidlig, og han har så foretaget rettelsen til *u* fordi den var lettere at göre end en ændring til *o*. Dette forklarer for øvrigt også afvigelsen fra vokalharmonien.

43. Til disse eksempler må endnu föjes to.

Det er næsten fast regel i NBl, at *r* falder bort foran *s* (se § 102).

[1] Noreen[4] § 161; Hægstad, NVestl. s. 11, 95, 104, 124, 136, 139, Rygjam. s. 23, ISVestl. I, s. 39 flg. og de ovenfor citerede steder.

I nogle norske håndskrifter, f. eks. det ovennævnte håndskrift af den ældre Gulatingslov, er der udviklet et *r* mellem *ð* og et følgende *s*, sål. bl. a. *guðrs*.

Til denne form svarer her *guðus* 163_{30}, ligesom *suðus* 165_{4} svarer til et ældre *suðrs*, og bægge forudsætter mellemformerne **guðurs*, **suðurs*, altså med svarabhaktisk *u*.

Tilsvarende former (*liðus, heraðus, guðus, boðus*) findes i håndskriftet Lund 12 (sml. § 1), som man jo har sat i forbindelse med Færøsk. Ligeså i nogle breve fra Voss og Sogn[1].

44. At vort håndskrift ikke er islandsk, er jo af mange grunde (bl. a. også af blækkets sammensætning) klart; det kan heller ikke være så sydligt vestlandsk, at det falder indenfor det fastlandsnorske *-ur*-område. Derfor bliver svarabhakti-vokalen et vigtigt kendetegn, som aldeles bestemt peger hen til Færøsk.

V. Lydforbindelsen *bn*.

45. Med hensyn til behandlingen af lydforbindelsen *bn* stiller Nordhavsøernes mål sig meget forskelligt. Islandsk har fået *bn* (men skriver stadig *fn*, hvad der tyder på, at den første konsonant har været åben, men formodentlig ligesom nu bilabial, da den islandske retskrivning blev fæstnet). Færøsk har *vn*; her findes dog i stillingen foran og efter konsonant *m* for *vn*. Shetlandsk og Orknøsk har derimod helt igennem fået *mn*, som vi ser ikke blot af de gamle Foula-optegnelsers *yamna* 'jafnan', *namn, nam* 'nafn', men også af *stómna* 'stofn', *Ramnastaks* 'Hrafnastakkar', *Hamnavō* 'Hafnarvágr', sml. orknøsk *jammels* 'jafnaldri'[2].

[1] DN. I, 298_{12}, 499_{2}, Hægstad ISVestl. I, s. 169 f., II, s. 65.

[2] Hægstad, Hildinakv., s. 62, Jakobsen, Norr. Spr., s. 141, Etym. ordb., s. 361; jfr. Noreen[4] § 237, 2.

I de fastlandsnorske mål er der lige så stor skiften, således at Trøndermål, Østlandsk og næsten hele Nordvestlandet fra gammel tid har *mn*, den indre sydlige del af Søndfjord, Voss, Hardanger, den vestlandske del af Telemarken og det indre Ryfylke har *vn*, kystbygderne fra Sogn til Vestagder *bn*, og Østagder med Robyggelaget og Sætesdalen igen *mn*.

Denne fordeling på fastlandet og øerne tyder meget stærkt på, at hele spaltningen mellem målene ikke er så særlig gammel, selv om *mn* allerede tidlig kan findes.

46. Hvorledes det nu forholder sig med dette, så stemmer NBl på en forbavsende måde med Færøsk. Der skrives stadig *fn* i ord som *iafnan* 174_{19} o. fl., *nafne* 169_{2}, 171_{13}, 174_{18}, *lifnaðe* 172_{10} (færøsk *javnan, navn, livna*), og ligeså i *hifnum* $160_{8.\ 10}$, 169_{23}, *hifneska* 169_{21}, *hifni* 171_{4}, *hifna* 174_{28} (færøsk flertal *hivnar* i kvadene, men nu *himmalskur*).

Foran konsonant har vi *iam margt* 153_{5}, *iam miclu* 158_{9}, *iam lios* 157_{12} (sml. færøsk *jamliga, jamlíki*).

Endelig kan vi nævne *helmingr* 165_{1} (færøsk *helmingur*). Man kan således sige, at overensstemmelsen er fuldstændig.

47. Her kan det bemærkes, at ordet *himinn* — sml. *himin riki* 156_{22} — nu på Færøsk er afløst af *himmal*, men stadig bruges i sammensætningen *himiríki*. Netop dette ord forekommer flere gange i NBl, foruden i sin ovenfor anførte fuldstændige form, i formen *himiriki* 157_{25}, 164_{31}, 174_{22}, altså i forskellige afsnit. Denne form findes dog også i Norge.

VI. Nogle böjningsformer o. lign.

48. Finnur Jónsson giver i udgaven s. XXIX—XXX en kort, men meget indholdsrig, fortegnelse over de morfologiske ejendommeligheder i NBl. Nederst på s. XXX nævner han enkelte af disse former — *aer, hini, bant, þanan, harðare* — som bevis på, at NBl er skrevet af en Nordmand.

Vi skal se lidt nærmere på disse og enkelte andre former og undersøge, om de virkelig taler for norsk skriver, eller om ikke også netop de mest ejendommelige af dem peger lige så stærkt mod Færøerne.

49. Flertal af *á* skrives *aer* 152_{31}, 154_{31} og formodentlig 150_{12}; *ar* 150_{1} er nu ulæseligt og var allerede på Árni Magnússons tid så utydeligt, at vi kan se bort derfra. Formen er ikke islandsk, og jeg kan ikke oplyse, på hvilke kanter i Norge den har hjemme (derimod findes formen *ær* i et sammenhængende fjældbygdområde, Sætesdal, Telemarken og Hallingdal).

Hvorledes det nu end forholder sig med formen *áer* i Norge, så er den som *áir* [udt. *åajir*] den færøske flertalsform til *á*. — Den peger altså i samme retning som adskilligt andet.

Formen *spaer* 167_{25} har ved sin side det almindelige *spar* $168_{26.\ 28}$, så den er ikke så sikker som *aer*; om den findes mere end dette sted, kan jeg ikke oplyse. Ordet er vist ikke kendt i Færøsk[1].

50. Nom. *sonr* $153_{25.\ 26}$, $154_{3.\ 21}$, $155_{20.\ 30}$, $165_{1.\ 3.\ 4.\ 12.\ 19}$ uden sideform, er ukendt i Rygemål[2] og meget sjælden i de øvrige sydvestlandske mål, næsten kun i faststående gamle formler. Hermed stemmer *vinr* 161_{18}, som det forholder sig med på samme måde (Hægstad ISVestl. I, s. 145).

Færøsk har *sonur, vinur*, og skönt nominativs-endelsen i Færøsk ofte skyldes nyere analogidannelse (*steinur, stólur*),

[1] Plur. *sakar* 156_{24}, 163_{22} stemmer ikke med færøsk *sakir*, men den første form er usikker (opfrisket), den anden skyldes en anden hånd.

[2] Sml. *Onondar sun* på den rygske Sandevåg-runesten (Årb. f. n. Oldk. 1924 s. 115).

er der grund til at antage disse former for gamle, idet netop de kan have været udgangspunktet for denne analogidannelse.

51. Til nom. *tru* $156_{14.\ 17}$, 157_{23} svarer akk. *tru* 156_{29}, 159_{30} og gen. *tru* 174_{10}. Medens akkusativen er dobbelttydig, kan der ikke være tvivl om, at nom. *trú* skulde have gen. *trúar*, og omvendt gen. *trú* nom. *trúa*. Færøsk kender kun den første form *trúgv* (og i kvæderne *trú*).

Da imidlertid alle eksempler på nom. og akk. findes i kap, 5—6 og på gen. i kap. 14, er det rimeligst at formerne er overførte fra forskriften, ialfald den sidste.

Men selv om den første form, hvad der er rimeligt, er skriverens egen, siger den ikke meget, da formen *trú* er vidt udbredt.

52. Ligesom vi i Færøsk finder *berg* 'glat klippevæg', men også især i flertal *björg* i den særlige betydning 'fuglebjærg', finder vi i NBl *bergi* 166_{22} ved siden af flertal *bio(r)g* 152_{33}, *biorgum* 158_{31}.

53. I adjektivernes dat. fem. finder vi nu i Færøsk en form på *-ari*. I Norge findes en sådan form enkeltvis omtrent på vort håndskrifts tid (*med hardare hænde* Bergens biskops kopibog 1328) og ikke ualmindeligt senere, som *nempdare* (Sogn 1402), *einare* (VAgd. 1436), *godhare* (Bergen 1435). Af disse former findes dog ingen i NBl, men kun den ældre form *endilangre* 154_{2}, *sumri* 165_{14}, *allre* 170_{7}.

Derimod findes gen. plur. *dauða* v. s. af *kuicra* 171_{29}, *allra* 158_{23} o. fl.; også sådanne former findes nu og da, som *bæzta* (Bergens bylov o. 1340), men formen er næppe færøsk (sml. de færøske kvæders *valdra manna lið*; ellers er gen. jo nu næsten ikke brugt i Færøsk)[1].

[1] Hægstad ISVestl. I, s. 180 ff., II, s. 138.

54. På Færøsk og til dels i Vestnorsk går komparativerne over til at blive uböjelige (på — *i*) i ubestemt form og som adverbier. Hermed stemmer NBl *harðare* adv. 153_{20}, 165_{32}, færøsk *harðari*; men i tostavelses-komparativer finder vi endnu böjning, *minna* 159_{24}, *meira* 159_{25} (men færøsk *tyngri* uböjet)[1].

Derimod böjes præs. partc. i modsætning til Færøsk, akk. dat. mask. *brennanda* 156_{28}, 161_{15}: nom. *gerande, valdande, raðande* 156_{18}, *lifande* 162_{25}[2], 163_{11}; dog *brennande* neutr. plur. 152_{1}.

I bestemt form har Færøsk og Vestnorsk fået samme böjning som i positiv, og også her følger NBl dem med *hinir fyrru menn* 171_{26}[3].

55. Pronomenet *þessi* böjes i NBl på følgende måde:

sing.	mask.	fem.	n.
nom.	*sia* 176_{2} *þessi* 157_{8}		*þetta* 153_{27}
akk.	*þenna* 152_{11}, 158_{5}	*þessa* 172_{7}	*þetta* 153_{21}, 155_{12}
dat.	*þessum* 157_{29}, 158_{8}	*þessare* 164_{6}, 172_{20}	*þessu* 151_{3}
gen.	*þessa* 152_{29}, 164_{27}	*þessarar* 152_{24}, 153_{2}, 174_{18}	
plur.			
nom.	*þessir* 155_{19}, 174_{22} *þesser* 173_{12}	*þessar* 150_{12}	*þessi* 153_{26}, 155_{21} o. fl.
akk.		*þessar* 164_{31}	*þessi* 154_{6}, 161_{38}
dat.		*þessum* 161_{36}	
gen.			

Her kan vi mærke os, at vi ikke (så lidt som i Færøsk) finder den nordvestnorsk-trønderske neutr. pl. *þessor*, som

[1] Hægstad NVestl., s. 92, 118, 131, Rygjam., s. 150, ISVestl. I, s. 207, II, s. 138, 145.

[2] Muligvis neutrum, se § 117.

[3] Hægstad NVestl., s. 53, Noreen[4] § 435 anm. 2.

vi derimod finder — som *þessur* — i et af de fire breve fra Nordhordland, som Hægstad har ment er væsentlig ensartede med NBl (ISVestl. II, s. 1).

Vi kan også mærke os de lange former i dat. gen. fem., som ikke endnu på den tid er gennemførte i Vestnorsk; i Færøsk findes nu *hesari* »lige så ofte som *hesi*« (Hammershaimb)[1].

Formen *sia* er utvivlsomt overført fra det islandske grundskrift, som efter flere kendetegn at dømme må have været fra det 12. årh.

56. Om pron. *sá, sú, þat* er der kun at sige, at böjningen er den almindelige; med hensyn til *r* og *rr* se § 92. Af *e* i *þann, þat* (*þar*), som er almindeligt i Trøndersk og de nordlige Fjordemål, findes intet spor, som rimeligt er, da noget sådant ikke kendes fra Søndfjord sydpå så tidlig, så lidt som i Færøsk eller Islandsk.

Der er enkelte tilfælde, hvor *sá* synes at være brugt som bestemt artikel, altså en lignende udvikling som vi kender i alle de nordiske sprog (også Færøsk og Islandsk); tydeligst er vel *þeir heiðnir menn* 160_{12}. Men alene böjningen af adjektivet, ligesom *þeim miclum helgum dome* 160_{10}, gör det usandsynligt, at vi her virkelig har en sådan brug. For øvrigt kan adjektivet böjes svagt efter *sá*, som *þeim helga domæ* 161_3.

57. Medens artiklen *hinn* ellers böjes normalt, finder vi nom. akk. pl. neutr. *hini* 159_{20}, 161_9, 162_{10}. Dette stemmer med Færøsk, men medens vi i Færøsk også finder *míni, húsini*, finder vi i NBl *sin born* 157_5, *lionen* 163_{25}, *dyrin* $161_{27.\ 30}$, 163_{24}. Vistnok rent tilfældigvis findes alle disse former i samme afsnit, som vi har set synes at

[1] Hægstad ISVestn. II, s. 139 sætter *hesi* i parentes (som sjældnere form?).

efter en forskrift på Østegdemål (§ 4), og de kan da for så vidt alle (hvad *dyrin* sandsynligvis gör) stamme fra forskriften. Dette kan måske få nogen sandsynlighed derved, at det eneste gamle eksempel vi kender på *-i* i plur. neutr. af et adjektiv er sydøstnorsk (*letti flœygi* Kgsp. 101_{26} Brenner).

Herimod kan dog indvendes, at man ellers på Norsk kun kender lignende eksempler fra langt oppe i det 15. årh., og *letti* i Kgsp. kan skyldes dittografi fra *flœygi*, medens en sådan forklaring er umulig i NBl. Det er langt rimeligere, at de normale former *sin, lionen, dyrin* skyldes overførelse, end at *hini* skulde gøre det, og hvis *hini* er skriverens egen sprogform, er den et af de stærkeste støttepunkter for at sætte Færøerne som hans hjemstavn.

58. Af talordene er der kun et, som peger mod Færøerne, skrivefejlen *attanda* 176_{11}, som allerede er nævnt (§ 36 slutn.).

Islandsk er *otto* (se sst.) og sikkert også *siondu* 175_{27}; færøsk *sjeyndi* forudsætter *siaundi*.

Akk. plur. af *tigr* hedder *tigi* 151_1, vist et temmelig tidligt eksempel på overførelse til *i*-böjning. I Færøsk er ordet, for så vidt det endnu bruges, uböjet (*áttati*).

Fastlandsnorsk er vist *þushundrað* $155_{5.\ 6}$, 153_{31} o. fl.; det kan være et norsk ord, skriveren har tilegnet sig, og det synes ikke at böjes (153_{31} skal det måske være gen. plur., sml. dog § 125).

59. Af den færøske endelse *-i* i 1. person sing. præs. af stærke (og nogle andre) verber findes der ingen spor i NBl. Det hedder *bið* $162_{21.\ 22}$, *byð* 168_{24}, *hygg* 163_2. Der er næppe heller nogen grund til med Hægstad og Amund B. Larsen at se disse former som (delvis) rester af de ældgamle

uomlydte 1. persons-former[1]; de er snarere ret unge nydannelser (efter *lifi* 161_{37} o. lign.).

Disse former viser for øvrigt bort fra Fastlandsnorsk, hvis da ellers Hægstad har ret i, at den særlige form for 1. person i sing. allerede før 1300 er fortrængt af formen for 3. person, måske med undtagelse af nogle indre bygder[2]. Dog må man ikke her glemme — hvad også Hægstad nævner —, at skrifttraditionen kan have bevaret disse former, selv om de var gået ud af talesproget. På Færøerne og Island har de sikkert aldrig været ude af mundtlig brug, selv om de kan have været det i enkelte egne[3].

60. En let kendelig og så at sige enestående form er *bant* 161_{38}, 169_{10} i to ubeslægtede afsnit, og uden sideform. Den stemmer med færøsk *bant, vant.*

Fra ældre tid kender Hægstad[4] kun et eksempel mere, fra varianterne i Heil. manna s. II, 394_{19}, som skal være islandsk. Heller ikke Jón Þorkelsson (Beyging st. sagnorða) kender andre eksempler.

Her har vi atter, som ved *aer, hini* et mere end mærkeligt sammentræf, dersom dette ikke betyder, at sprogformen i NBl er færøsk.

61. En anden enestående form (så vidt mig bekendt overhovedet ikke fundet andensteds) er *þanan* 152_{31}, 155_{34}, 157_{23} (2 i kap. 1—4, 1 i kap. 5) ved siden af *þaðan* 158_{4}, 170_{24}, 176_{25} (kap. 5, 11, 18). Bægge formerne findes med forskellig forskrift, men der kan vel næppe være tvivl om, at den første som den usædvanlige snarest må tillægges skriveren.

[1] Hægstad ISVestl. II, s. 111, påviser, at færøske former som *æk hafi, ráði* forekommer i det 15. årh.

[2] Hægstad, ISVestl. I s. 199.

[3] Sml. Festskr. tillägnad Hugo Pipping 1924 s. 296, 301.

[4] ISVestl. II s. 122.

Dersom Hægstad[1] har ret i at antage, at færøsk *handan* 'hinsides' stammer fra et **þannan*, **þandan* (sml. *hendan* af *þennan*), vilde vor form afgjort være at henføre hertil, og da Færøsk også har *haðan* (af *þaðan*), vilde bægge former kunne forstås som færøske.

Jeg nærer dog stor tvivl om rigtigheden af Hægstads forklaring, da *handan* vist ikke kan skilles fra oldn. *handan* 'fra hin side', oldda. *handærlæ, handærmeræ* 'længere borte' (se Fritzner I, 719). Men jeg har desværre intet bedre at sætte i steden. Formen må da stå uforklaret, men fastlandsnorsk synes den ikke at være.

Men selv om jeg må give afkald på dette bevis, forekommer det mig at gennemgangen af en række böjningsformer i NBl har styrket den opfattelse, jeg kom til ved at betragte u-omlydens behandling, svarabhaktivokalen og behandlingen af *fn* — at skriverens sprog er Færøsk.

62. I så fald kan vi — foruden hvad vi har set i § 43 — fra NBl føre endnu et sandsynlighedsbevis for, at håndskriftet Lund 12 har noget med Færøsk at göre. I dette skrives i stedet for *ne* ofte *nea* eller *nema*, og denne sidste skrivemåde er nok den rigtige, mener Hægstad (ISVestn. II, s. 65).

I NBl har vi ofte *nema* ved siden af *ne*. Vi har *ne* $152_{27.\ 28}$, $161_{33.\ 34}$, 166_{34}, men *nema* 156_{31}, 161_{22}, 166_{21}, $167_{5.\ 15.\ 16.\ 22}$ (2 gange). 168_{8}, 169_{9}, altså dobbelt så hyppigt, og enerådende efter s. 166. Der kan derfor næppe være tvivl om, at denne form er skriverens egen. Den synes ikke at være kendt uden fra disse to håndskrifter.

Da både *né* og *nema* er ubrugelige i Færøsk, kan man ikke få at vide, om dette virkelig er en færøsk sprogbrug, men det synes rimeligt at antage dette.

[1] Sst. s. 85.

VII. Nogle lydforhold.

63. Den normale betegnelse for i-omlyden af langt *ó* i NBl er *œ*, som *grœn* 151_{25}, 153_{10}, *bœkr* 155_{32} o. fl., *dœtr* $158_{18.\ 19}$, *klœr* 166_{12}, *glœp* $168_{13.\ 15.\ 23}$, *grœðir* 151_{12}, *tœki* 152_{9}, *dœmi* 162_{16}, *tœmdu* 156_{23}, *ærðust* 159_{4}, *rœðu* 168_{4} (i alt optalt omtr. 50 eksempler).

Enkelte gange forekommer *e*: *feslu* 164_{5} (men *fœslu* 163_{26} o. fl.), som måske kan skyldes det følgende *þessare*, næppe den i enkelte norske mål forekommende overgang *ó* > *œ* efter labial, to gange *retr* $160_{22.\ 23}$ i et vistnok efter islandsk forskrift indföjet stykke (med den sædvanlige skrivers hånd) og i *auðefum* 170_{37}, ligeledes efter islandsk forskrift. At det ikke er skriverens egen sprogform får vi bekræftelse på, når vi ser at han 173_{37} har rettet *seckium* til *sœckium*.

Omvendt har vi en eneste gang *hœgoma* for *hégóma* 164_{27}, som vel er en ligefræm skrivefejl.

Både Færøsk og störste delen af Norsk har samme forhold som NBl.

64. Tegnet *œ* bruges også stadig i tvelyden *œy*, væsentlig i overensstemmelse med Trøndermål og Sydvestlandsk, som *dœyia* 151_{11}, 166_{25}, $172_{6.\ 10}$, *œy* 158_{14}, *rœysar* 167_{30}. En enkelt gang er *hœyra* rettet fra *heyra* 173_{31}, men at skriveren har kendt denne skrivemåde er en selvfølge, da den er almindelig ikke blot på Island men også i dele af Norge[1].

Færøsk *oy* må udgå fra *øy* og svarer altså til formen i NBl.

65. Den privative partikel har formen *ó-* i Trøndermål og störste delen af Nordvestlandsk ligesom i Færøsk og Islandsk; derimod har Søndfjordsk og Sydvestlandsk *ú-*.

[1] Hægstad Vestl. Innl. s. 25.

På dette punkt er skrivemåden i NBl så blandet, at det i förste öjeblik ser aldeles forvirret ud. Går vi til en undersøgelse af de enkelte afsnit, bliver det dog noget mindre forvirret.

I kap. 1—4 og 7—8 har vi *u-* 6 gange: *vfrio* $151_{17.\ 18}$, *vdreckr* 151_{29}, *varga* 153_{19}, *usiðir* 153_{35}, *vhœgendi* 166_{1}, mod *o-* 2 gange: *oarga* 153_{16}, 154_{26}.

I kap. 5—6 er *u-* lige så overvejende med 9 eksempler: *utru* 157_{23}, *vsattir* 157_{30}, *varan-* 160_{20}, 161_{5}, *vgagne* 160_{36}, *vorgu* 161_{30}, *vbota* 163_{20}, *vmenska* 164_{23}, *vdaðer* 164_{25}, mod *o-* 4 gange: *oorgu* 161_{28}, 163_{24}, *obrunnir* 161_{15}, *otru* 156_{14}.

I kap. 9 findes kun *o-*: *orœct* 167_{21}, *ofagrt* 168_{1}, *obeint* 168_{11}, *oskynsamlect* 168_{1}, *osœmd* $168_{3.\ 34}$.

Elucidarius-stykkerne, kap. 10—13, har en gang *u-*: *vsið licl* 170_{25}, mod 3 gange *o-*: *oorðner* 170_{21}, *ogofga* 170_{38}, *ouini* 171_{4}.

Endelig har kap. 14 en gang *u-*: *v farselo* 173_{10}.

Man kan ikke sige, at dette tyder i retning af Færøsk, men heller ikke, at det står i ligefræm modstrid med antagelsen af en færøsk skriver.

66. Af ord, som i oldnorsk vakler mellem *i-* og *e*-lyd kan nævnes *þrinningar* 172_{35}, 173_{1}, svarende til færøsk *trinnur* (men isl. *þrennur*, *þrenning*) og *þrining* i vestlandske mål.

Med gen. plur. *skrifa* 153_{31} 'skridt' må sammenlignes *i eino skrifi* Þiðr. s., Bertelsens udg., I, 140_{18}, *a laupannda skrifi* Kgsp., Brenners udg. 99_{26}. Formerne med *i* findes vist ikke i Isl., som Kock angiver (Uml. u. Brechung, s. 5), men til gengæld findes *i* altså også foran *a*. Vokalbehandlingen stemmer med færøsk *tiva*, isl. *þefa* 'lugte' (Hægstad, ISVestl. II, s. 90).

Til *iwan laust* 169_{28} svarer *iwan* i et brev fra 1302

(Hægstad, Rygjam., s. 35) og lignende sprogformer i andre sydvestnorske breve, ligesom færøsk *ivast, ivi*; denne vokalisation kan for øvrigt også findes på Islandsk.

Omvendt findes *e* i *aldrteli* 168_{3} for det alm. *aldrtili*.

67. Vekslingen af *u* og *o* fræmbyder heller ikke meget mærkeligt.

Ligesom i Færøsk er *u* enerådende i *fuglar* 151_{5}, 154_{27}, *guð* $162_{8.\ 9.\ 14}$ o. fl., *gull* 150_{7} o. fl., *gul* 166_{31}, 167_{4}. Ligeledes har vi *u* i *hiun* 156_{33}, $157_{2.\ 7.\ 9}$, *hiunum* 156_{25}.

Også som i Færøsk har vi altid *o* i *sonr* (§ 50), akk. pl. *sono* $165_{5.\ 12.\ 19}$ o. fl. og i *kono* 155_{9}, 156_{20} o. fl., *konor* 157_{23}, 159_{7} o. fl., *konur* 166_{34}, *konum* 162_{4}. Hvor ordet *konongr* skrives helt ud, har det *o* i bægge stavelser.

Medens vi altså intet spor finder af den veksling *u* : *o*, som det ældste Færøsk må have haft, idet navnet *Kunoyggj* forudsætter **kunuøy* (Hægstad ISVestl. II, s. 91), finder vi en noget lignende veksling i *nomin* 172_{9} (sml. færøsk *nomið*) overfor *numnir* 171_{14}, *numningu* $172_{7.\ 9}$.

Af formerne *ór, úr, ýr* bruges kun *or* (nordvestlandsk form), medens Færøsk har *úr*.

68. Hvor vi fra oldn. kender veksling *ø* : *e*, finder vi i NBl mest *e*, når det er i-omlyd af *o*, således *eðli* 'natur' 165_{28}, 166_{19} (nordvestl. *øðli*), *kemr* 150_{10} o. fl. (nordvestl. *kømr*, færøsk *kemur*). Derimod *æfsta* 171_{30} (nordvestl. *øfsti*, Færøsk *efsti*).

Vi finder dat. pl. *yxnum* 154_{26} (tabt i Færøsk), men *durum* uden omlyd som i Færøsk.

69. Den kombinerede i- og w-omlyd af *a* gengives ved *æ* i *æxi* 169_{9} (færøsk *öxi*) og *sæckr* $151_{4.\ 6.\ 8.\ 21}$ (færøsk *sökka*), men ved *e* i *gera, gerði* (færøsk *gera, gjördi*) (sml. § 38).

70. Forstavelsen *ør-* skrives med *æ* $168_{8.\ 10}$, $173_{18.\ 22}$ (sml. færøsk *örgrynna, örviti* o. lign.).

Formen *slæckna* 152_{1} er for de sidste (opfriskede) bogstavers vedkommende usikker, og da dels en sådan form ellers ikke kendes, dels den almindelige form *slocnar* findes både för og senere (151_{8}, 161_{12}), står vi formodentlig her overfor det intransitive stærke verbum *sløk(k)ua*, hvis partc. *slokin* findes en gang i Stjórn. Da ordet, som endnu lever i norske mål, synes at være fuldstændig ukendt på Island, er det let forståeligt, at en Islænding har opfrisket det utydelige *u* til *n*. I så fald vil ordet være at henføre til § 69.

71. Formerne *giorlla* og *i giognum* (§ 38) vil det, da der ellers ikke, om den lige foran givne forklaring er rigtig, findes spor af vaklen mellem *æ* og *o*, være rimeligst at læse *gjǫ(r)lla* og *í gjǫgnum*, hvad Færøsk kan gå tilbage til. Vi har veksling mellem *giognum* og *gegnum* (§ 38) og mellem *biorg* og *berg* (§ 52).

72. Förnordisk *aiw* er ikke let at finde regel for i NBl.

I nom. er formen *sior* 150_{15}, 151_{20}, 154_{17} eneherskende, men i (akk.?-) dat. har vi *se* (150_{11}?), 156_{29}, *sæ* 173_{5} og gen. *sefar* 155_{27}.

Ligeledes har vi nom. *snior* 154_{24}, 166_{29}.

Nom. pl. neutr. hedder *frio* $151_{17.\ 18}$ (hvis læsningen er sikker; Jón Þorkelsson har ikke været vis på læsningen); og det tilsvarende verbum skrives både *friofest* 172_{28} og *frefast* 172_{31}, 174_{2}, *frefist* 174_{1} (med overholdelse af vokalharmonien).

Kun *é* har vi i *efi* 166_{19} og *e* 159_{18}, 162_{23}, 164_{25}, *æ* 158_{24}, $168_{18.\ 22}$.

Ganske tilsvarende har vi på Færøsk *sjógvur, sækúgv*,

men *á sjónum, sjótröll, sævarmáli* og *sjóarmáli*; *snjógvur, snjófonn*, men *Snæbjörn*; *ævi*.

At den gamle fordeling af *ió* og *æ* ikke er bevaret i NBl, kan ikke undre os, men snarere er det mærkeligt, så megen overensstemmelse der er mellem håndskriftets former og de færøske.

73. I *miolko* 177_{26} må *io* betyde *jó*, da vokalharmonien taler mod *ǫ*; forlængelse foran *lk* må antages, da behandlingen af *ia* viser sådan forlængelse. Også færøsk *mjölk* udgår sandsynligvis fra *mjólk*, selv om *mjǫlk* vilde have samme udvikling.

Om rettelsen i ordet *miolko* se § 74.

74. Ved behandlingen af *a* foran supradentalt *l* + konsonant kan der ikke være tvivl om at vi må tage særligt hensyn til indflydelser fra andre sprogformer end skriverens egen.

Det kan således ikke være fra hans egen sprogform de former stammer, hvor *l* er udeladt, *hiap* 169_3 og *siafo* 153_{12}, hvortil endnu kommer *miolko* 177_{26} som under skrivningen er rettet fra *mioko*. Bortfald af *l* i disse forbindelser er en af de mest fremtrædende ejendommeligheder for Telemarken, Sætesdalen og enkelte nabobygder; men at målet i NBl ikke kan være en indlandsdialekt fremgår af en mængde kendsgærninger. På den anden side er der intet i kildeforholdet, der forklarer disse skrivemåder, som forekommer i tre forskellige afsnit.

Måske har skriveren i sin nærmeste omgangskreds (i klosteret?) haft folk, som hørte hjemme i Telemarken, og er derfor så vant til at høre sådanne former, at han ved lejlighed selv har kunnet skrive dem. Dette vilde også kunne forklare den mærkelige vaklen mellem *o*- og *u*- og brugen af *or* (§ 65, 67).

75. Heller ikke formen *siolfum* 170_{27} kan have hørt til skriverens egen sprogform; der er alt for mange andre former, som taler derimod. Denne form kan let være indkommen fra den vistnok islandske forskrift. Mindre rimeligt er det, at det skulde være en nordvestlandsk form uden selvlydsforlængelse, eller at det skulde være en bevaret u-brydningsform (ligesom *mjólk*).

76. I det langt overvejende antal eksempler er *l* bevaret, sål. *sialfr* 157_{26}, 159_{34}, 160_5, 161_{31}, $162_{33.\ 35}$, 174_6, *sialfer* 163_6, *sialfar* 166_{32}, 167_{33}, *sialfre* $172_{6.\ 9}$; *kalf* 160_{32}, *kalfa* 160_{33}; *hialpa* 158_{27}, 161_{36}, 164_9, 167_{16}, *hialpe* 161_{32}, *hialpar* 158_7, 168_{30}; *half-* 176_1, *halft* 175_{25} ff.

Hertil kommer formerne *hialp, hialpum, kalfum, halfo, halfor* (§ 36), og den manglende u-omlyd i disse ligesom endelsevokalen i *halfo, halfor* viser bestemt, at *a* har været forlænget, således som tilfældet er i næsten hele det sydvestnorske område og noget videre mod øst, så vel som i Islandsk og Færøsk.

At det er denne sprogform, som har været skriverens egen, kan der ikke være tvivl om.

77. At han også har haft lang selvlyd i *miolko*, er ovenfor omtalt. Om skrivemåderne *ælska* og *hælgi* (§ 11) hænger sammen med den forlængelse af *e* (*æ*), der forudsættes af disse ords nordfærøske former, er på grund af den meget usikre brug af *æ* i NBl tvivlsomt, men på ingen måde urimeligt.

78. For øvrigt viser hele behandlingen af *e*- og *æ*-lydene (§ 11 ff.), ved siden af nogle spor af den gamle forskel mellem disse lyd, at skriveren ikke har nogen videre stærk følelse af denne forskel; den har været på vej til at forsvinde. Derimod må vi antage (sml. § 12 slutn.), at forskellen mellem lang og kort vokal har været fuldstændig

levende her lige så vel som ved de andre vokaler. Her er altså ved at opstå en ny fordeling med *e*, *œ* som én lyd i modsætning til *é*, *œ́*. Denne fordeling står i modsætning ikke blot til Fastlandsnorsk men også til Islandsk (delvis med undtagelse af Nordvestlandet, se Finnur Jónsson, Jón Arasons religiøse digte s. 11 f.), medens den stemmer med Færøsk, hvor forskellen mellem opr. kort og lang lyd dog senere er forsvunden i Suderømålet[1].

79. Ligesom Færøsk har tabt ethvært spor af vokalharmoni og nu i böjningsendelserne overalt viser tilbage til *i* og *u*, således er det samme tilfældet i de tidligere halvstærke endelser og sidste sammensætningsled og den efterhængte artikel.

I denne finder vi allerede i NBl enkelte eksempler på *i* efter de vokaler, som stærkest kræver *i* i böjningsendelser (§ 15), og ligeledes et eksempel på *u* for ældre *ó* efter höj vokal (§ 19), hvad der peger fræm mod det nyere forhold.

At vi ikke finder dette i flere tilfælde, kan ikke forbavse, da vi ser, at de ældste færøske breve endnu har *sanenda, lunendhe* (færøsk *tíðindi, lunnindir*), så at der endnu må være gået over hundrede år, inden udviklingen er kommet stort ud over hvad vi finder i NBl.

80. Ligesom i Fastlandsnorsk er i Færøsk *v* afløst af *j* i verber *syngja, svíkja*[2], og hermed stemmer formerne i NBl *syngia* 171_{34}, 176_{15}, *suickia* 157_{1}, 161_{23} (*suikit* 157_{32}, 159_{9}), ligesom vi kun finder formen med *i* i *byggia* 153_{36}, *skykgia* 166_{2}, og en tilsvarende form forudsættes i *kueikir* 151_{14}.

I *suikarar* 161_{10} og *yðare* 167_{16} mangler *v*.

[1] Festskrift til Amund B. Larsen s. 145 flg.
[2] Hægstad ISVestn. I, s. 121, II, s. 110.

Derimod finder vi *v* bevaret i modsætning til nyere Færøsk og Vestnorsk i *hogguenn* 177_{27}, *kycuend-* 151_{17}, 153_{6} og formodentlig i *slœckua* 152_{1} (se § 69), hvor bortfaldet altså må være senere.

81. Vi finder intet spor af det i Færøsk hyppige bortfald af *j* efter konsonant i ord som *setia* 151_{5}, 154_{36}, 160_{33}, 173_{24}, *sitia* 158_{4}, *liggia* 152_{6}, 155_{21}, 160_{13}, *ligia* 153_{9}.

Derimod finder vi måske en antydning af den udvikling som i Færøsk har giort, at *hlœja* og *lœgja* er faldet sammen til *læa*[1]. Dette sammenfald må skyldes dels en overgang *ghj* > *j*, dels bortfald af *j* ialfald efter visse vokaler.

Den første af disse lydudviklinger, som for øvrigt også findes i norske mål (sml. *lœgia* ↄ: *hlœja* Hauksbók s. 184_{21}[2]), har vi eksempel på i *blœgior* 177_{16}, og hvad den anden angår, lægger vi mærke til, at vi ved siden af *dœyia* $151_{7.\,11}$, 158_{3}, 166_{25}, *œyiu* 151_{32}, *œyiar* 153_{9} finder *skyum* 156_{2}, *flya* 170_{24}, *nya* 171_{8}.[3]

82. Ældre *w* mellem vokaler er i NBl blevet til *v* og og skrives derfor med bogstavet *f* (se § 72 og *hafan* 157_{25}, *hafer* $166(_{15}).\,_{27}$), ligesom vi træffer dette tegn i fremmedordene *Iofis* 159_{1} og *pafa* 154_{35}; på den anden side træffer vi som ofte i gl. norsk *ivan laust* 169_{28}, som viser, at tegnet *f* betyder lyden *v*, ligesom i alle yngre nordiske sprog.

83. I forlyd er *h* faldet bort foran *l* og *r* (på *hn* mangler eksempler): *lutr* 152_{24}, 169_{29} og böjningsformer heraf, *laupa* 166_{3}, *laupar* 175_{13}, *lyðir* 168_{30}, *lyðinn* 173_{1}; *ratt* 165_{34}, *reðezt* 170_{28}, *rezla* $170_{11.\,38}$, 172_{10}, *reddare* 169_{8}, *rossa* 167_{7}, *ryggum* 164_{12}, *rymiast* 166_{21}, *rœrist* 171_{8}.

[1] Hægstad ISVestn. II, s. 109.
[2] Jfr. endvidere Björn M. Ólsen, Den 3. og 4. gramm. afh. s. 261 øverst.
[3] Sml. ånavnet *Nyia* (Neva) 150_{12}, den nordiske form, som var i brug i hele den svenske tid.

Hvor gammelt dette bortfald er i Færøsk, ved vi ikke, men der er intet til hinder for, at det her kan være ældre end i de andre Nordhavsmål; på den ældgamle Kirkebøsten finder vi *Hrua*, men også Harald hårdråde rimer endnu stadig med *h* i disse ord [1], så det må have været til også i Norge en god tid efter Kirkebø-stenen.

Af bortfald som i Færøsk og Shetlandsk af *h* i *heita*, *hét* findes intet spor: *het* 152_{15}, 158_{18} o. fl., *heita* 153_{14} o. fl., *heitir* 153_{18} o. fl.

84. Langt ældre i Vestnorsk og Ømålene er bortfaldet af *w* foran *r*: *ritaðe* 152_{16}, *ritningar* 156_{15}, 171_{2}, *riðit* 151_{12}, *reiðr* 162_{27}, *reiði* 174_{32}.

85. Foran *o*, *u* er *v* undertiden analogisk indsat, sål. *vox* 157_{32} (*ox* 176_{1}), *vuxu* 153_{35} (færøsk *vóx* og *vax*, plur. *vuxu*), *vurðu* 153_{33}, 161_{29}, 164_{19}, men *vrðu* 157_{30}, 163_{10}, 171_{27} (i Færøsk fortrængt af *vóru*), *orðenn* 153_{31}, *orðet* 161_{35}, *o orðner* 170_{21} (færøsk *vorðin*), *vnnin* 155_{4} (færøsk *vunnið*), *hurfu* $161_{2.5}$, *horfet* 151_{31} (færøsk *hvurvu*, *horvið* el. oftere *hvorvið*), *þuorrenn* 176_{2} (færøsk nu svagt böjet *tvörrað*).

Hertil må endnu föjes *yrði* 155_{4}, 162_{29}, 163_{5}.

Vi finder altså her endnu kun tilløb til, hvad vi finder i nyere nordiske sprog (bl. a. i Færøsk).

86. Af de i NBl temmelig hyppigt forekommende afvigelser fra den normale brug af enkelt og dobbelt konsonanttegn, som Finnur Jónsson temmelig fuldstændig har optegnet i fortalen s. XXVIII f., er mange af ringe interesse, undtagen for så vidt som de viser, at de samme »skrivefejl« har ligget nær dengang som nu. Især tror jeg hværken enkeltskrivning af konsonant foran en anden konsonant [2] eller dobbeltskrivning efter en anden konsonant betyder

[1] Lausav. 16 og 19 hos Finnur Jónsson, Skjaldedigte. I B s. 331 f.
[2] Foran *r* er forholdet dog noget anderledes.

noget, med mindre de er aldeles enerådende. Men der er ingen tvivl om, at man også må regne med rent grafiske årsager.

87. Ser vi på den moderne svenske retskrivning, kan vi ikke undgå at lægge mærke til, at efter kort vokal i udlyd fordobles *l* så godt som altid, *n* i reglen, men *m* sjældent. Der kan næppe være tvivl om, at årsagen hertil er bogstavtegnenes forskellige bredde. Jo bredere tegnet er, des mindre er man tilbøjelig til at skrive det to gange, især *mm* med sine seks streger forekommer let noget kluntet.

Et næsten endnu mere slående eksempel er engelsk retskrivning [1]. I udlyd fordobles — når vi fraregner den gamle sammenslyngning *ck* — næsten kun *l*, *f* og *s*, d. v. s. de höje tynde tegn uden sidegrene (vi må nemlig ikke regne med formen *s* men med den tidligere brugte form *ſ*).

At ganske lignende grafiske hensyn har gjort sig gældende i den oldnordiske ortografi er der ingen tvivl om; de ganske ensartede lyd *l* og *n* behandles, åbenbart netop på grund af tegnenes helt forskellige udseende, ikke ens i skriften. Både foran konsonant og efter konsonant i udlyd er *ll* langt hyppigere end *nn*, selv om dette også kan forekomme. Det er også værd at mærke, at i håndskrifter, hvor *nn* betegnes ᴎ eller *n* med streg over, er forskellen mindre end hvor *nn* som her i NBl normalt skrives med to *n*-tegn.

Vi ser således her *negll* 166_{12}, *fugll* 153_{21}, *afll* 173_{14}, *ofll* 173_{3}, men kun en eneste gang *botnn* 176_{31}.

88. Skrivemåden *lld* for *ld* er en del hyppigere, end man får indtryk af gennem Finnur Jónssons liste (udgaven s. XXIX), vi skal derfor her give en fuldstændig opregning:

[1] Jespersen, A Modern English Grammar I § 4.93 ff.

alldr $173_{15.\ 18}$, *alldre* $171_{13.\ 14}$, 173_{22}; — *aldr* 166_{20}, *aldrteli* 168_3, *eldast* 154_{25}, 165_{35}, 166_{21} (sml. *ellsti* 159_{15}).

verolldu 168_{34}, *olld* 164_{28}, *allder* 164_{31}, 174_{29}; — *veraldar* 152_{24}, *veroldena* 168_{10}, *veroldenni* 153_1, 168_2, *old* $164_{29.\ 30}$.

alldrigi 160_{31}, 161_{12}, 162_{26}; — *aldrigi* 153_{11}, 162_{22}.

hallda 172_{13}, *halldast* 171_{23}, *holldum* $174_{1.\ 8.\ 25}$; — *halda* 157_5, 167_{18}, $173_{25.\ 28}$, *haldast* 167_{34}, 172_{30}, *haldande* 173_{13}, *heldr* 172_{37}, $173_{5.\ 19}$, *halden* 174_{17}, *haldner* 172_{35}, 173_{26}, 174_{20}, *holdum* 173_{33}, 174_{11}, *hald* 172_{12}, 173_8, *haldest* 174_9, *heldi* 152_{25}.

kalldast 154_{25}; — *kaldr* 151_{28}, 173_{19} (sml. *kalt* 156_{31}).

tuefallda 168_{13}, *þrefallda* $174_{32.\ 36}$; — *þrefalda* 175_6, *þrefaldar* 153_{19}.

valldande 161_9; — *valdande* 156_{18}, *olde* 160_{36}.

velldi 171_{24}; — *veldi* 170_5, 171_{15}, *toruelde* 175_3.

ælldr 174_{34}, *ælld* 171_4, *ælldi* 173_5, *elldi* 157_5; — *eld* 156_{28}, 161_{11}, 163_9, *æld* $158_{1.\ 3}$, *ældi* 168_{22}, *eldz* 175_4, *ældz* 174_{31}.

villda 170_{31}, *villdi* 161_{19}, $169_{13.\ 17}$; — *vildi* $158_{6.\ 15.\ 24}$, 159_{36}, $160_{33.\ 34}$, 163_8 164_{13}, *vildu* 157_{25}, 161_{23}.

skylldi 152_{17}, 163_{22}, *skilldi* 161_{22}, 164_{37}, 165_2, 175_{10}, *skylldu* 156_{26}, *skilldu* 156_{22}, $157_{3.\ 4}$, 160_6, 163_{27}, *skilldum* 157_{15}, 175_5; — *skyldi* 152_{22}, *skildi* 154_{36}, $160_{28.\ 31}$, 161_{22}, 162_{18}, $163_{29.\ 31}$, 165_3, 173_{24}, *skildu* 157_{27}, 162_8, 163_{25}.

helldr 168_{34}, 169_8; — *heldr* 161_2, $169_{14.\ 17}$ (sml. *helst* 168_4).

golldrum 167_{15}; — *goldrum* $168_{27.\ 35}$, *galdra* $167_{22.\ 27}$, 168_{25}.

Kun enkelt *l* findes i

aldenenn 166_{26}; *seldi* 159_{35}, 163_{21}, *seldu* 159_{24}, 160_4, *seldr* 155_{12}; *spiold* 160_4; *sald* 162_{17}; *tiald* 171_{16}; — *veldi* (af *vella*) 163_{16} (sml. *uilti* 159_{10}, *viltir* 171_{27}).

Kun dobbelt *l* findes i *skylldr* 162_{17}.

Medens de to første afsnit forholder sig næsten ens (godt dobbelt så mange *ld* som *lld*), er der i kap. 9 en betydelig stigning (2 *lld* for 3 *ld*) og i den senere del er der omtrent lige mange af hver stavemåde. Det ser ud, som om skriveren har vænnet sig til at bruge *ll* efterhånden.

89. I skarp modsætning hertil står det, at ikke blot *n* ikke fordobles foran *d* i de omtr. 100 tilfælde, som forekommer, men at endogså *kendi* 152_{12}, 154_{32}, 156_4 skrives med enkelt *n*. Denne forskel er lige så forståelig, hvis vi tager hensyn til det rent grafiske moment, som den er uforståelig, hvis vi vil søge et lydligt grundlag for den.

Også af den grund, om end ikke alene derfor, mener jeg, at man ikke med Noreen (^{4} § 282) skal lægge nogen fonetisk betydning ind i *ll* i *fugll* osv.

90. Men der er andre afvigelser, som utvivlsomt må have en anden årsag. Herhen regner jeg den store usikkerhed i brugen af *n* og *nn* i svag stavelse.

Medens Fastlandsnorsk har fastholdt lydlig forskel mellem *n* og *nn* i endelser lige til nutiden (idet *n* er faldet bort, men *nn* bevaret), er disse to lyd faldet sammen i Islandsk og Færøsk, selv om man endnu på Island søger at holde dem ude fra hinanden i skrift. Hvor gammelt dette sammenfald er, ved man ikke. Vi har i NBl en temmelig lang række stavefejl, som er let forståelige, hvis vi antager, at sammenfaldet allerede dengang har været gennemført.

Således finder vi med *n* for *nn*: *lyðren* 160_{24}, *konungren* 161_{28}, $162_{2.\ 20}$, *morgonen* 162_{35}, *enggillin* 164_3, *fegin* 164_{17}, *munnren* 166_6, *heimen* 175_{11}, *vetren* $175_{15.\ 21}$.

Omvendt med *nn* for *n*: *drottenn* 156_{16}, 157_{34}, 161_{19}, *Oðenn* 159_{13}, 170_{10}, *allann* 159_6, 163_8, 170_{18}, 171_{32}, 173_{16}, *helgann* 176_{27}.

I indlyd synes der at være större sikkerhed, idet vi kun har *mannana* 164_4, men *grofenni* 164_{14}, 177_{15}, *veroldenni* 153_1, 168_2, *dyranna* 164_{14}, *vaxenna* 163_3.

Men i udlyd er »fejlene« for talrige til at kunne lades uænsede. De peger afgjort hen imod den senere islandsk-færøske udvikling og bort fra Fastlandsknorsk.

De tre fejl med *n* for *nn*, som endnu er tilbage (*græn* 151_{25}, *hin* 167_{12} og *stein* 177_{15}) må vist alle regnes for virkelige skrivefejl uden dybere betydning. Enkelte gange findes *en* for *enn* (158_{28}, $162_{13.\ 14}$), hvordan det nu skal forstås; i reglen overholdes forskellen klart.

91. Ved *r* efter vokal gælder sammenfaldet i svag stavelse ikke blot Ømålene men også Fastlandsnorsk. Det kan da ikke undre os, at vi her finder forenklingen gennemført: *annar* mask. $151_{16.\ 17}$, 153_{32}, $165_{6.\ 20}$, *annare* dat. fem. 160_{24}, *annarar* gen. fem. 160_{24}, *annara* 169_4; *yðare* 167_{16}; *fiugura* 153_{31}, *þessare* 164_6, 172_{20}, *þessarar* 152_{24}, 153_2, 174_{18}.

I *nokorre* 158_{11} er vel anden stavelse halvstærk.

92. I udlyd efter stærk vokal er *rr* faldet sammen med *r* i Islandsk, og det samme har vel været tilfældet i Færøsk, hvor dog forholdet er stærkt udvisket ved senere analogidannelser. I indlyd er der noget tilløb til det samme efter lang vokal og diftong, men ikke efter kort vokal, og forholdet må her i det hele siges at være noget uklart.

I NBl spejler lignende forhold sig i skrivemåden.

I udlyd efter lang vokal finder vi *r* for *rr* helt igennem i *var* 159_9, $160_{4.\ 7}$, 161_6, 164_{27}, $169_{7.\ 9.\ 13.\ 17.\ 32}$, $177_{10.\ 13}$. Vi finder stadig *grar* 151_{24}, *har* 153_{31}, *snior* 154_{24}, *sior* 151_{25}, 154_{17}.

I udlyd efter kort vokal har vi 3 pers. *ber* 151_{33}, *fer* 166_{21}, 167_{26}, 168_{27} (men *þuerr* 157_{13}); nom. mask. *huer* 168_{27} (men *huerr* 157_{30}, 159_{18}, 168_{29}), *grandvar* 168_8; adv. *fyr* 152_{17}, 168_{14}, 169_{36} (men *fyrr* $152_{10.\ 19}$), og ved modsat skrivning fem. *gorr* 168_{34} (mask. *gorr* 156_3). [1]

[1] Hertil vel også *vor* 166_{36} (færøsk *vörr*).

I indlyd findes ingen eksempler på skiften af *r* og *rr* efter kort vokal; efter lang vokal har vi gen. pl. *dyrra* 153_{11}; *varre* 168_{32}, 169_{31}, *varrar* 169_{34}, 174_{10} ved siden af *vara* gen. pl. 169_{35}; efter diftong *þeirri* 164_{28}, 176_{23}, $177_{1.\ 6}$, *þeirrar* 153_{23} ved siden af *þeirar* $164_{1.\ 12}$, 175_9, *þeira* 157_9, 159_{23}, 168_{27}. $176_{10.\ 30}$.

Altså synes *rr* at være forkortet efter lang vokal i udlyd, vaklende efter kort vokal i udlyd og lang vokal og diftong i indlyd, men fuldtud bevaret efter kort vokal i indlyd. Og dette er et mellemtrin, som vi har grund til netop at vænte.

93. I udlyd efter lang vokal forkortes *ss* ligesom i Islandsk og Færøsk (hvor dog forholdet er udvisket ved analogi), som *mys* 160_{21}, *vis* $167_{25.\ 26}$, *ris* 171_{39}, *-laus* 158_{16}, 173_{19}. Efter svag stavelse er det samme tilfældet i *embettis* 162_{34}, 163_4, 164_{23}, *saurlifis* 164_{24} (men den gamle skrivemåde bevaret i *embettiss* 162_{27}, *rikiss* 170_7); hertil vel også gen. pl. *ymisa* 157_{31}.

94. Et forhold, som også kendes fra andre sprog, er, at første sammensætningsled i udtalen taber sin udlydskonsonant, hvis andet led begynder med den samme konsonant. Sål. dansk *hullæbe, egennavn, kuppelloft.* På denne måde må man vel forstå *orostu* o. l. (§ 33), *mikileti* 156_{23}, 157_{26}, *litileti* $174_{5.\ 9}$. [1]

Hvorledes det forholder sig med *miseri* 171_{16}, 175_{10}, *miserum* $172_{14.\ 18}$ er mig lige så lidt klart som forståelsen af *mining-* 174_{21}, 175_8 (men *minning* $173_{33.\ 34}$) og *kening-* $173_{37.\ 39}$ (men *kenning-* 173_{31}, 174_3).

95. Når jeg ovenfor (§ 92) har nævnt *grar, har, snior,* er det fordi konsonantfordobling i böjningsformer efter lang vokal ellers forekommer i NBl som neutr. *ratt* 165_{34},

[1] Sml. *huar tueggia* 167_{37}.

tressens 169_{26} (sml. Noreen[4] § 280), jfr. neutr. *sett* 152_{18} (til *senn* 151_{25}, 175_{7}), præt. *lett* 172_{31} (sml. også *brott* 151_{30}, 155_{9}, men *brot* 151_{31} [1]). Der er derfor grund til at tro, at også formerne *grar* osv. går tilbage til former med *rr*.

96. I modsætning til *nn*, *rr* og *ss* er *ll* ikke i Islandsk (men vel i Færøsk) faldet sammen med *l* i svag stavelse. I NBl holdes *ll* fast i *gyrðill* 177_{18}, *mottull* 177_{15}, *kyrtill* $177_{9.\ 14}$, *mikill* 159_{33}, $175_{3.\ 4.\ 6}$.

Formen *hann vill* 157_{1} må betragtes som normal.

På skrivefejl som *aler* 163_{19} (*aller* 163_{20}), *kalaðe* 164_{5} kan der ikke lægges nogensomhelst vægt. Det samme gælder *henar* 177_{18} og de enkeltskrevne *n* i *man-* ($159_{16.\ 21.\ 23}$, 160_{19}), *quen-* 154_{22}, 158_{16}, foran konsonant.

Hermed kan vi sige, at vi er færdige med de fire dentale konsonanter *l*, *n*, *s* og *r* med hensyn til enkelt- og dobbeltskrivning.

97. Ved *m* må vi, som ovenfor nævnt, regne med en rent grafisk uvilje mod dobbeltskrivning i udlyd, og denne forklaring gælder vist skrivemåder som *fim* 151_{2}, 175_{34}, *skom* 158_{20}.

Derimod forslår denne forklaring ikke ved *ramr* 164_{16}, *ramt* 151_{26}, *ramer* 158_{8}; *grimr* 158_{14}, *grimlega* 163_{27}, *grimnaste* (!) 170_{39} (*grimmir* 161_{10}).

I disse ord er der i de oldn. håndskrifter vaklen [1], og at denne vaklen ikke er blot grafisk viser færøsk *ramur*, *grimur* (v. s. af *grimmur*).

Formen *fram* 153_{16}, 164_{22} kan forstås på samme måde som *fim*, *skom* (færøsk *framm*, *framman*, *frammi*), men kan også være en udtaleform, da *mm* jo ikke er oprindeligt. Imidlertid må det her huskes, at Færøsk kan have

[1] Noreen[4] § 281.

[2] Se Noreen[4] § 318, 10 og L. Larsson, AM. 645, 4to, ä. d., s. LVII.

forlængelse af *m* (*summar*, *himmal*; men *gamal*), så den færøske form kan være yngre udvikling.

98. Vi finder i NBl de mærkelige former *veckia-* 171_{32}, 174_{21}, *sœckium* 173_{35}, *suickia* 157_{1}, 161_{23}, som viser usikkerhed i brugen af *ki* og *cki*. Hvori denne usikkerhed bestod, giver disse skrivemåder dog næppe besked om.

Her kan vi nævne, at Færøsk kan have lang vokal foran gammelt *kkj*, ikke blot i *tikja* (NBl *þickia* 165_{37}, *þickir* 168_{34}), men også i *rekja* 'rinke op', og omvendt forkortet foran gammelt *kj* i *lísvíkkja* 'lífsýki' [1]. I almindelighed er dog det gamle forhold bevaret. Men sådanne afvigelser kunde tyde på, at der har været en tendens til at udtale *kkj* og *kj* ens, og skrivemåderne i NBl tyder i samme retning.

99. Medens der ikke kan lægges nogen vægt på det enkeltstående *ettinn* 163_{1} (lige efter har vi *etit* $163_{2.\ 6}$), må *vttan* 154_{15}, 155_{28}, 157_{22}, 165_{33}, 166_{24}, 167_{3}, 176_{13}, 177_{1} tilhøre skriverens sprogform, da den undtagelsesløst gennemføres. Den stemmer med færøsk *uttan*, men tilsvarende former er også almindelige i vestnorske mål. Islandsk er formen derimod ikke.

Hermed har vi behandlet de tilfælde af unormal enkelt- og dobbeltskrivning af konsonant, som forekommer i NBl, og som kan formodes virkelig at betegne ejendommeligheder i udtalen. Og vi har set, at de i alt væsenligt kan stemme med grundlaget for færøsk udtale.

100. Forbindelsen *nnr* er forskelligt behandlet i NBl.

Vi finder som sædvanlig *nn* i *menn* 157_{19}, 158_{20}, o. fl., *mennena* 168_{15}, *minni* 166_{34}, 171_{25}, *minna* 165_{24}. I bægge disse ord er *nn* vist udviklet af *nw* og har vel derfor fra først af været supradentalt, hvad der forklarer den afvi-

[1] Hægstad ISVestl. II s. 95, 132.

gende behandling; *tenn* 153_{19}, 167_4 (af **tanþiʀ*) er vel en analogidannelse for *teðr* efter *menn*.

Den normale udvikling af *nnr* af ældre **nþʀ* er sikkert *ðr* som i *aðra* 175_{25}, *aðrer* 165_{29}, *oðrum* 159_{11}, 167_{23}, *oðru* 169_{18}, *suðri* $175_{14.\ 16}$, *vt suðus* (sml. § 43) 165_4; gamle analogidannelser er vel *maðr* 152_{15}, $158_{10.\ 11}$, 167_{23}, 171_{37}; *miðr* 176_{16} (den sidste påvirket af adverbialkomparativer som *lengr* o. l.).

Vi finder *munnr* 166_6 (to gange), *munnur* 166_{35} for det ventede *muðr*; ligeledes *brunnr* 150_1, $151_{11.\ 13.\ 14.\ 23.\ 27.\ 32}$, 152_{30} (af **nnʀ*) og *rennr* 153_{20} (af **nwʀ*? Noreen[4] § 531, 2).

Til grund for de nu levende former i Færøsk ligger *maður, aðra* osv., *suður, brunnur* v. s. af *bruður, munnur* v. s. af *muður, rennur*; *menn, minni* (nu også som adverb.), altså i det hele former, der stemmer med NBl.

101. Efter *n, l* og *m* er *ð* i NBl blevet *d* overalt, sål. *þandar* 169_{24}, *fiolda* 153_{35}, 170_{11}, *taldar* 164_{32}, *talder* 172_{36}, *told* $155_{12.\ 14.\ 15}$, $165_{10.\ 18}$, *kuldi* 152_{28}, *kulda* 173_{32}; således også i *nelgdar* (§ 110); *osœmd* $168_{3.\ 34}$, *tœmdu* 156_{23}, *-semd* 169_{31}, *-semdar* 157_{33}, 175_8. Færøsk har her *d*.

Det må bemærkes, at vi i disse ord ikke finder former med *lld*, og vi bør måske også lægge mærke til, at vi ingen sådanne former finder i præt. af *selja* (se § 88).

Efter *r, f* og *g* er *ð* derimod bevaret (også efter *rg* som *abyrgð* 168_{32}) og i reglen efter *gg*: *bygð-* $153_{2.\ 26}$, $154_{7.\ 21}$, $155_{30.\ 33}$, 164_{35}, $165_{5.\ 8}$, men *bygdi* 154_3, som måske ikke er skrivefejl, da Færøsk regelret har *d* efter *gg* (så vel som efter *lg* af *gl*), mens *ð* i reglen er faldet bort efter *r, v*, og *gh* (dog med ikke få analogiske undtagelser).

102. Assimilationen af *rs* til *ss* har vist været gennemført i skriverens sprog.

I ordet *fyst-* mangler *r* 14 gange, eks. 152_9, 154_3, 156_{19}.

En gang (157_8) er *fyst* af skriveren selv rettet til *fyrst*, vel efter forskriften. Ligeledes har vi *bustir* 163_{16}, og så vidt jeg kan se på det faksimile, der ledsager udgaven, er skriveren begyndt at skrive *fes* 168_{16}, men har straks ændret det til *ferst*. Analogisk indflydelse fra *fara* og *fer* har her gjort sig gældende.

Ordet *huersu* skrives en enkelt gang forkortet *huersu* 153_1, ellers altid *huessu* 154_{36}, 160_{16}, 167_{35}. Ved siden af *gersimar* 160_{29} finder vi *gessyma* 153_3. Endvidere kan nævnes *fosse* 166_{22}, *vestast* 155_{23}, *guðus, suðus* (§ 43).

Genitiver af ord på *r* skrives altid på grund af analogien med *rs*, *vars* 159_{30} o. fl., *huers* 164_{37}, *ars* 172_{18}; og på samme måde fremmedordet *Jorsala* 171_9.

For bestemmelsen af skriverens hjem betyder denne assimilation intet, da den er almindelig både i Norge og på øerne.

103. På assimilationen *rl* til *ll* har vi kun ét eksempel, *karl* som overalt skrives *kall-* 151_{14}, 154_{23}, 159_7, $166_{17.\ 33.\ 34}$. Hvor *r* hører til stammen og *l* til en endelse, bevares *rl* altid: *varla* 157_5, *ferligast* 164_{26}, *giorlla* 160_{36}. Om disse skrivemåder gengiver udtalen kan dog være tvivlsomt; *ll* i *giorlla* står jo ikke i udlyd og skal derfor måske ikke forklares efter § 84; det kan være en antydning af, at *r* kun er en etymologisk skrivemåde; Færøsk har *gjölla* [udtalt *djödla*].

Om udbredelsen af denne assimilation gælder det samme som om den forrige.

104. Assimilationen *rn* > *nn* er ikke så udbredt i de nordiske mål som de to foran nævnte (f. eks. heller ikke i danske mål), og af forskellige grunde synes den, hvor den forekommer, flere steder at være yngre end disse.

I god overensstemmelse hermed finder vi i NBl regelret

rn bevaret. Vi finder *huern* (skrevet helt ud eller forkortet) 162_{17}, 151_{28}, 158_{12} o. fl., *varna* 157_{4}, 173_{11}, *barn-* 163_{3}, 168_{14}, *born-* 157_{6}, 162_{5} o. fl., *stiornur* 158_{1}, 170_{21}, *-giorn* 159_{2}, *horn* $167_{7.\ 8}$, 177_{20}, *þorn* 177_{14}, *borner* 154_{24}, *girn-* 173_{11}, $174_{12.\ 13}$, *skirn* 174_{36}, 175_{2}, *tiorn* 151_{15}, *ernir* $153_{16.\ 18}$.

Ved siden af *gerning-* (helt ud eller forkortet) $157_{9.\ 20.\ 31}$, 168_{16}, 174_{10} finder vi *geningum* 168_{28}, af skriveren selv rettet til *gern-*; ved siden af *fern-* (helt ud eller forkortet) 172_{14}, 173_{23}, 174_{20} en gang *fenir* 172_{34}, af skriveren selv rettet til *fernir*; ved siden af *varn* $156_{16.\ 24}$ o. fl. en gang *van* 161_{19}, af skriveren selv rettet til *varn*, og endelig *bian igull* 167_{3}, af skriveren selv rettet til *biarn*.

Da skriveren selv har rettet i alle disse tilfælde, betegner det fejlskrevne næppe hans egen udtale, men da de fire eksempler hører til fire forskellige afsnit, skyldes de vel heller ikke forskriften. Den rimeligste forklaring er måske, at skriveren i sine omgivelser er så vant til at høre formen uden *r*, at denne en enkelt gang kan falde ham i pennen, men at han dog straks ser »fejlen« og retter den.

Vi har en gang för (§ 74) antydet noget sådant, og den dær fræmsatte antagelse vil også tilfredsstille her, idet det ser ud til, at assimilationen *rn* til *nn* er ældre i de sydlige mål (og Islandsk) end i Færøsk og de nordlige mål (Fjordene og måske også Nordhordland).

Anm. Assimilationen *rt* > *t* er i det hele langt mindre udbredt i nordiske mål end de foran behandlede. Der findes intet spor af den i Færøsk (ud over de langt ældre *annat* o. lign.), og det samme er tilfældet i NBl, hvor vi finder *rt* bevaret også i halvstærk stavelse i et ord som *einart* 161_{6}.

105. Assimilationen *z* (ɔ: *ts*) til *s* efter vokal er sikkert gennemført i skriverens sprog. Vi finder *æsti* 152_{24}, *yst-* 153_{2}, 176_{18}, *æskaðr* 155_{35}, *best-* 158_{21}, 161_{18}, *fæst-* 160_{7}, $163_{26.\ 29.\ 31}$, $164_{4.\ 5}$, 166_{28}, *quast* 161_{28}; dog stadig *guðs*. Kun i kap. 9 og Elucidarius-stykkerne kap. 10—13 finder vi *-veizlu* 168_{32}, *lizt* 169_{1}, *rezla* 170_{11}, *rezlu* 170_{38}, 172_{10}, som sikkert stammer fra forskriften, ligesom *bleszaðom* 177_{13}, *beiszl* 177_{25}.

Efter dental konsonant kan vi finde *s* and *z* mellem hinanden som *vatnz* 151_{16} o. fl. — *vatns* $152_{5.\ 31}$; *manz* 153_{18}, 167_{5} — *muns* 170_{30}; 171_{18}, *alz* 156_{17}, 166_{19} — *alsz* 155_{15} o. fl. — *als* 164_{24}; *landz* 153_{3} — *landsz* 156_{6} — *lands* 160_{23}, 162_{7}.[1]

Der er ingen grund til at antage, at der i Færøsk findes spor af *z*. Hægstad (ISVestl. II, s. 119) antager, at *k* i færøsk *ikstur* [ved siden af *istur, itstur*], oldn. *ýztr* stammer fra bevaret *ytstur*, men det er sikkert en nyere udvikling i tilslutning til *ytri* [*itri*], hvis (oldn.) korte selvlyd hænger sammen med *uttan* (§ 99). Formerne *yst-, beiszl* i NBl betegner sikkert historisk et ældre trin end *ykstur, boyksl* i Færøsk.

Men da overgangen *z* til *s* nærmest er fælles for hele Norden (uden at være samnordisk), betyder heller ikke denne noget til stedsbestemmelsen.

106. Enkelte gange forekommer tegnet *z* i mediopassivendelsen, *hafðezt* 159_{3}, *reðezt* 170_{28}, vist bægge gange fra forskriften. Ellers skrives overalt *-st* som *halldast* 171_{23}, *haldest* 174_{9}, *setiast* 151_{5}, *bygðist* 155_{33}. At denne form er skriverens egen, kan der ikke være tvivl om. Også i 1. person finder vi *-st*, som *girntumst* 174_{13}.

Om disse former kan man kun sige, at de næppe i så gammelt et håndskrift kan være islandske[2], og at det selv

[1] Flere eksempler hos Finnur Jónsson, Indledning s. XXVIII.
[2] Finnur Jónsson, Indledn. til Hauksbók s. XXX; Noreen[4] § 544.

i et norsk håndskrift er påfaldende at se formen *-st* så eneherskende; i Rygemål bliver den først alm. o. 1380, noget tidligere i Hordemål.[1] I Færøsk er endelsen nu *-st*, og var det efter breve at dömme også o. 1400, men om Færøsk har været tidligere eller senere på færde end Hordemålene, ved vi intet om, med mindre vi slutter noget ud fra NBl.

107. Medens vi ikke har assimilation i *bant* (§ 60), har vi den i *satt* $162_{30.\ 32}$, *vetr* 151_{25}, 153_{10} o. fl., (færøsk *satt*, *vetur* og i kvæderne *vintur*). — Derimod bevares ligesom i Færøsk *n* i *pinsl-* $164_{33.\ 34}$, 169_5, $170_{26.\ 39}$, 174_{22} (også i No. Hom.[2])

108. Den i Vestnorsk hyppige overførelse af verbets *m* til begyndelsen af 1. persons pluralpronomen (*mér* for *vér*) har vi intet spor af i NBl: *vitum ver* 160_{36}, *megum ver* 161_8, *kunnum ver* 164_{20}, *hialpum ver* 167_{19}, *rœynum vit* 162_{31-32}.

Derimod har vi *tueim megim* 154_{11}, 160_1.

I bægge henseender stemmer NBl med Islandsk (*bádum megin*) og Færøsk (*báðuminni* o. lign.).

109. Ofte svinder en konsonant mellem to konsonanter, som *d* i *anmarkar* 152_{30}, 153_5, *anlit* 153_{18}, 166_{35} (men *andlat* 169_{14}, *andlega (-u)* $173_{11.\ 25}$; også i Færøsk har vi *anróður*, *anlit*, *ansvar*), *vanlega* $172_{33.\ 37}$, 173_5 (men *vandlega* 169_5), *munlaug* 177_{16}; — *ð* i *skurguða* $170_{1.\ 3.\ 15}$; — *f* i *þurt* 169_{38} (men *þurft* 167_{29}); — *g* i *morne* 160_{16}, 161_{34}, *mart* 159_5 (men *margt* 153_5, 164_{20}, *marct* 167_{37}, 168_1); — *k* i *girski* 152_{20}; — *t* i *huarke* 152_{27}, 156_{31}, 161_{33}.

Om *Noregr* 155_{33}, *Noregi* 155_{33}, 165_{17} se Seip: Norge (Kristiania 1924). Om *himiriki* se § 47. Om *iam-* se § 46.

110. Færøsk har en del mærkelige metateser. Af den

[1] Hægstad, Rygjam. s. 87, ISVestl. I, s. 200.

[2] Hægstad, NVestl. s. 52.

mest iørefaldende, *vl* til *lv*, findes intet spor i NBl, som overalt har *fl* bevaret (*afl-* $173_{16.\ 17.\ 18}$). Derimod finder vi *nelgdar* 169_{24}, som stemmer med færøsk *sil(g)di*, *nel(g)dur* til *sigla*, *negla*, og ligeledes med islandsk udtale (Valtýr Guðmundsson, Isl. Gramm. § 100).

VIII. Efterslæt.

111. Efter at have gennemgået de böjnings- og lydforhold i NBl, som kan tænkes at indeholde bidrag til bestemmelse af skriverens hjemsted, skal vi nu for fuldstændigheds skyld gennemgå en del andre, som på forskellig måde kendetegner sproget uden at kunne henføres til nogen bestemt egn indenfor det store vestnorske område i videste forstand.

112. I nogle hyppigt brugte ord og former kan *y* tidlig blive *i* (i Islandsk og formodentlig også i Færøsk længe för disse lyds almindelige sammenfald).

I NBl finder vi stadig *yfir* 160_{11}, 169_{16}, men *firir* 162_8, 164_8, de to eneste steder det er skrevet helt ud.

Med hensyn til *skyldi* : *skildi* kan henvises til § 88,[1] hvor alle former er anførte, ligeså for *þickia* til § 98. Det tredje verbum, som har sådanne former (*munu*) findes ligesom *þickia* kun med *i*: *mindi* 158_3, 170_{22}, *mindu* 158_9.

113. Om *a* er kort eller langt i *fiande* (eks. 169_8) kan lige så lidt afgöres, som om vokalen i *miok* 152_{18} o. fl. er *o* eller *ǫ*, eller om *u* er langt eller kort i første stavelse i *fiugura* 153_{31}.

114. Vi har i NBl en del tilfælde af ikke-sammentrækning af sammenstødende vokaler: *sao* 157_{33}, 159_{20}, *faom* 175_{29}, *taom* 166_{12}; *raa* 166_{29}, *aar* 154_{19} (men *ar* 153_{28},

[1] Sml. også præs. opt. *skili* 152_{32},

a 150_{10}, 155_{26}); *scoar* 177_{14}, *Joan* $154_{32.\,33}$ (men *Jons* 175_{14}); *fear* 167_{23}, *sea* 168_{11}, 173_{12}, *seist* 175_{10}. Færøsk forudsætter former som *séa*, *Jóan*, så hvis den slags former havde været gennemførte og nogenlunde talrige, burde dette forhold have været behandlet i kap. VII.

115. I NBl skrives stadig *ft* (ikke *pt*) i *eftir* 152_{12} o. fl., *aftr* 164_{11}, *skiftust* 165_{11}, *oft* 167_{13}, *skrifta* $168_{18.\,33}$ osv. (også i *Egifta* $154_{18.\,20}$ o. fl.).

Her er et af de punkter, hvori NBl afviger fra de fire breve, der har lignende vokalharmoni (sml. § 55). Om de norske måls forhold for øvrigt se særlig Hægstad ISVestl. I, s. 63 ff.

116. Håndskriftet skelner ikke mellem lukket og åben *g*-lyd, som bægge skrives *g*; vi kan derfor ikke vide, hvilken *g*-lyd han har haft i lydforbindelserne *gð*, *gl*, *gn*, *gr*, eller *lg*, *rg*. Foran *t* skrives, måske med betydning af ustemt åben lyd, undertiden *c*: *byct* 154_{25}, *lanct* 164_{21}, *kunnict* 161_{12}, 169_{13}, *oskynsamlect* 168_{2} (sml. § 16 *ð*); i *marct* 167_{37}, 168_{1} er det vel snarest en ældre udtale end skriverens egen (sml. § 109). Skrivemåden *kg* i *skykgia* 166_{2} betegner vel lukket *g*-lyd. I *blægior* 177_{16} betegner *gi* vel konsonanten *j* (sml. § 81).

Girgia 156_{1} opfatter bægge de lærde udgivere som *Girkia*, men mon skriveren dog ikke har tænkt på *Gyrgir* (Georgios), hvis navn var vel kendt fra Harald hårdrådes saga?

117. Med hensyn til navneordenes böjning kan endnu mærkes enkelte ting. *Crist* i gen. uden *s* (171_{27}, 176_{16}, 177_{16}) er også ellers ret almindelig. Dativ af *faðer* hedder *feðr* 159_{3}, 170_{6}, 174_{28}. Gen. sing. *vetrs* 173_{23} v. s. af *vetrar* 172_{16}. Gen. *netr* 175_{22} stammer måske fra forskriften.

Sammen med *lifendr* 172_{11} må vel nævnes *lemendr* 'lemminger' 160_{21} (sml. O. Nordgård, Lidt lemenologi, Maal og Minne 1924 s. 119 flg.).

Om navneords kön kan bemærkes, at *guð* er neutrum i betydningen 'hedensk gud' $160_{11.\,13.\,17}$, 161_{9}, 162_{14}, men mask. i betydningen 'den sande gud' $161_{32.\,36.\,38}$, $162_{8.\,9}$, 164_{15} (derfor er *lifande guð* 162_{25} vist mask.).

Dativformerne *megim* (§ 108), *millim* 175_{9} (færøsk *í millim* [*midlin*], Søndhordl. *imydlæ*); gen. *rossa-* 167_{7} (færøsk *rossadreingur*, Nordhordl. *rossegauk*) viser ialfald ikke bort fra Færøerne.

De øvrige former er dels behandlede tidligere (§ 49 f.), dels optegnede hos Finnur Jónsson (udgavens indledning s. XXIX f.), og jeg har intet til dem at bemærke.

118. Formen *sia* (§ 55) må sikkert stamme fra grundskriftet, medens *þessi* er skriverens egen form.

Som en slags ubestemt artikel træffer vi både *eitt huert sinn* 159_{31} (som i Islandsk) og *einn maðr* 158_{28} (som i Færøsk og Norsk).

119. Vi finder dat. *tueim* 151_{26}, 154_{11}, 160_{1}, men *þrimr* 174_{24}. Finnur Jónsson (indledn. s. XXX) mener, at *tueim* skyldes indflydelse fra *þeim*, men det kan også tænkes, at bevarelsen af *r* i *þrimr* beror på den korte vokal.

Om *atta tigi* 151_{1} siger Finnur Jónsson (a. st.), at det står adjektivisk; dette er dog sikkert ikke tilfældet (se § 125) og vilde også stride mod XL (*vetra*, *sauða*, *milna*, *daga*) 160_{8}, 162_{18}, 170_{15}, 171_{26}, LX (*a*) 150_{10}, 155_{26}.

120. Formen *drega* 162_{3} v. s. af *draga* 164_{18}, 167_{33} kender Jón Þorkelsson (Beyging st. sagnorða s. 69) fra adskillige norske kilder, men vist alle så østlige, at der ikke kan være tvivl om, at *drega* her er kommen ind fra en anden sprogform end skriverens.

Til *olde* 160_{36} har Jón Þorkelsson (Beyg. s. 519 f.) ingen sidestykker; gennemgående har isl. hdskr. *olla* osv., norske *vollda* osv. (nuv. Færøsk mest *veldi*, men også *voldi*).

Til *saðe* 162_{34}, 173_{35} [1] svarer partc. *saenn* 172_{29} (sml. *groen* 167_{9}), så ordet er ikke helt gået over til svag konjugation (i Færøsk findes nu *sáddi* og *sáaði*, bægge yderligere nydannelser).

Formerne *flaug* 164_{4} og *fundu* 160_{13}, *funnu* 160_{16} behøver kun at noteres.

121. Præt. på *-t-* i *girntumst* 174_{13} er vanskelig at forklare, den findes ikke hos Fritzner, men Konráð Gíslason, Um frumparta s. 110 anfører formen *girtisk* fra AM 625, 4to og 677, 4to, og i Sigfús Blöndals isl. ordbog angives for Isl. böjningen *girna* (*-ti*), så formen må vel alligevel være rigtig (Færøsk har *girndist*).

122. Medens NBl ellers altid skelner korrekt mellem *ð* og *t* i endelsers udlyd, er der i 2. pers. plur. vaklen, endogså i samme linie, og omtrent dobbelt så ofte *t* som *ð*: *segit* 162_{29}, *kallet* 163_{13}, *megut* 163_{18}, *truðut* 163_{19}, *faret* 167_{15}, *fylgit* 167_{15}, *vilit* 167_{16}, *eigut* 167_{18}, *nemit* 167_{20}; — *nioteð* 167_{20}, *glateð* 167_{20}, *glœymið* 167_{21}, *leggið* 167_{21}. Da formerne på *-t* forekommer både i kap. 6 og 9, de på *-ð* kun i kap. 9, og gennemgående lidt længere nede i dette, kan det synes rimeligt at disse er komne ind fra grundlaget, men noget sikkert kan ikke siges. Derimod findes *-r*, som forekommer enkelte gange i vestnorsk för 1300, men måske er en indført østnorsk form, aldrig. Færøsk forudsætter *ð* (nu bortfaldet) i alle formerne. [2]

123. Et par ejendommeligheder i brugen af underordnende konjunktioner stammer, ligesom ordbrugen i det hele, sikkert fra grundlaget, og har altså ikke ligefræm noget med skriverens sprogform at göre.

[1] Allerede *sáði* i Rekstefja, se Finnur Jónsson, Det norsk-isl. skjaldesprog, s. 112.

[2] Hægstad, Rygjam., s. 85, merkn. 154, ISVestl. II, s. 116.

Dette gælder sikkert *huar* 164_{36} i reflexiv betydning (= *hvar sem*). Ligeså *at* = *þó at* $156_{28.29.30}$, men her antyder skriverens rettelse til *þo at*, at denne brug strider mod hans sprog; den har måske været forældet.

124. Gustav Storm har gjort opmærksom på den hyppige brug af *með* for *við* i håndskr. Lund 12, og har heri set en færøsk ejendommelighed, hvad man dog har bestridt [1]. I NBl finder vi en lignende vaklen i *oc seldu með verði, suma við minna en suma við meira* 159_{24-25}. Det kan da være, at også denne ejendommelighed i Lund 12 alligevel peger mod Færøerne (Prof. Finnur Jónsson tvivler stærkt om, at *með* og *við* her står med samme betydning).

125. Medens NBl i sin senere del overholder den gamle brug af genitiv for målet ved adjektiver [2]: *XII alna langer* 166_{14}, *V vetra gamler* 166_{16}, *IX feta hafer* 166_{27}, *alnar hafaer* 166_{15}, *LX oc IIII milna har* 170_{4}, finder vi på de første sider brugt akkusativ: *halft annat hundrað breitt* 151_{1-2}, *XII alnar langer* 153_{15}, og det er rimeligere at forstå *atta tigi skeiða langt* 151_{1} på samme måde, end med Finnur Jónsson at antage adjektivisk brug af *atta tigi* (sml. § 119). En underlig sammenblanding er *fiugura þushundrað skrifa har* 153_{31}. Færøsk synes at have genitiv (*tríggja vetra gamal*).

IX. Afslutning.

126. Efter at vi nu således har gennemgået vort håndskriftbrudstykkes sprogform punkt for punkt og påvist, at behandlingen af *ǫ* pegede mod nordlige vestnorske mål, men svarabhaktivokalen mod sydlige, medens de bægge forligtes med Færøsk, at også en mængde andre enkeltheder

[1] Hægstad, ISVestl. II s. 65.

[2] Nygaard, Norrøn syntax § 138.

dels bestemt peger i samme retning, dels i hvert fald forliges godt med den antagelse, at en Færing har skrevet NBl, kan vi nu fastslå, at dette er tilfældet. Sml. også, at § 59, 90, 106 og 108 snarest peger bort fra Fastlandsnorsk.

De få afvigelser, der utvivlsomt findes, vil gennemgående ikke være vanskelige at forklare. Nogle må stamme fra kilderne, hvad vi i enkelte tilfælde bestemt kan påvise, Andre kan skyldes skriverens omgangskreds, idet han må formodes (også på grund af blækkets farve) at have opholdt sig i Norge, og da formodentlig i et sydnorsk kloster (sml. § 74, 104).

Da hr. Haukr Erlendsson i lang tid var lagmand i Gulatingslag og ofte havde ærende så langt østerpå som til Oslo[1], kan han let have fået håndskrifter fra den kant. Der er næppe nogen afvigelse fra Færøsk i NBl, som ikke kan forklares på den ene eller den anden af disse måder.

For øvrigt ser vi, at skriveren under sit arbejde, skönt han i det hele har fast ortografi, på enkelte punkter forandrer denne. Jeg henviser her til § 12 γ, 62, 88 og 125.

127. Endvidere har vi set, at ligheden mellem NBl og de fire nordhordlandske breve (§ 5, 55, 115) ikke går ud over det enkelte forhold, vokalharmonien. Derimod har vi fundet nogle enkelte ikke tidligere omtalte ligheder mellem NBl og håndskriftet Lund 12, som tyder på, at dette håndskrift ikke er uden tilknytning til den egn, som vor skriver stammer fra (§ 43, 62,? 124).

128. Endelig kan det til sidst påpeges, at når et håndskrift, som har været antaget for nordhordlandsk, nu viser sig at være færøsk, så falder det godt i tråd med, at Færøsk i det hele har et ret nordligt sydvestnorsk præg; behandlingen af *ǫ*, bortfald af *v* foran *r*, bevarelsen af forskel

[1] Jón Þorkelsson, Nokkur blöð, s. IX f.

mellem *rn* og *nn* efter kort vokal og ordforrådets væsentlige præg peger mod Nordhordland.[1] Dersom man ved undersøgelsen af sprogformen i et oldfærøsk skrift udelukkende tænkte på fastlandsnorske muligheder, kan man godt sige, at det nødvendigvis måtte blive bestemt som nordhordlandsk. Hægstads skön er altså så godt, som det næsten kunde blive, men altså dog en lille smule ved siden af det rigtige. Og Færøsk kan nu føre sin sproghistorie endnu et hundrede år tilbage, ja, der er grund til at tro, at det kan betale sig at underkaste det næsten samtidige håndskrift Lund 12 en nöjere undersøgelse for at se, om det nu ikke har mere at fortælle os.

Men til aller sidst skal det dog siges, at uden Hægstads grundlæggende undersøgelser over de vestnorske mål i oldnorsk og middelnorsk tid havde det været umuligt at foretage en undersøgelse som denne; for sit store, uselviske arbejde med disse yderst törre sager fortjæner han den störste taknæmlighed hos alle, der forstår, hvad han har udrettet.

[1] Hægstad, ISVestl. II, s. 153 ff.

Tilføjelser:

§ 6 slutn. (*konongi* se) § 4, tilföj: og § 17.
§ 46 (efter *iam lios* 157$_{12}$) tilföj: *iam langer* 171$_{22}$.
§ 54 (efter *brennanda* . . . 161$_{15}$) tilföj: *rennanda* 173$_{36}$.

Færdig fra Trykkeriet den 6. Juli 1925.